

***Economics and
Management***

“

”

“ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ” е научно списание на Стопанския факултет при ЮЗУ “Неофит Рилски”. В него се публикуват статии по актуални проблеми на икономиката и управлението на глобално, регионално и местно равнище.

Главен редактор

доц. д-р Чавдар Николов

Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Chavdar Nikolov

Зам. гл. редактор

доц. д-р Рая Мадгерова

Deputy Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Raya Madgerova

Редакционна колегия

проф. д-р Васил Пехливанов
доц. д-р Георги Л. Георгиев
доц. д-р Георги П. Георгиев
доц. д-р Димитър Димитров
проф. д-р Манол Рибов
проф. д-р Милко Митрополитски
проф. д-р Надежда Николова

Editorial Board

Prof. Dr. Vasil Pehlivanov
Assoc. Prof. Dr. Georgy L. Georgiev
Assoc. Prof. Dr. Georgy P. Georgiev
Assoc. Prof. Dr. Dimitar Dimitrov
Prof. Dr. Manol Ribov
Prof. Dr. Milko Mitropolitski
Prof. Dr. Nadejda Nikolova

Отговорни редактори

гл. ас. д-р Десислава Стоилова
гл. ас. д-р Преслав Димитров

Production Editors

Chief Ass. Prof. Dr. Desislava Stoilova
Chief Ass. Prof. Dr. Preslav Dimitrov

**Технически редактор и
дизайн**

Лъчезар Гогов

Technical Editor & Design

Lachezar Gogov

Списанието се разпространява чрез международния книгообмен на Народна библиотека “Св. св. Кирил и Методий” в следните библиотеки и институции: Slavonic and East European Section – Oxford, England; Library of Congress – Washington, USA; The New York Public Library – New York, USA; United Nations – New York, USA; Square de Meeus – Brussels, Belgium; Российская государственная библиотека – Международный книгообмен – Москва, Россия; Институт научной информации по общественным наукам Академии наук РФ – Москва, Россия.

Адрес на редакцията:

Списание “Икономика и управление”
Стопански факултет при ЮЗУ “Неофит Рилски”
2700 Благоевград, ул. “Крали Марко” 2
e-mail: economics_management@abv.bg
тел.: 073/ 885952

Editor’s office address:

Magazine “Economics & Management”
Faculty of Economics – SWU “Neofit Rilsky”
“Kraly Marko” Street, 2700 Blagoevgrad
e-mail: economics_management@abv.bg
Tel: (+35973) 885952

НАУЧНО СПИСАНИЕ НА СТОПАНСКИЯ ФАКУЛТЕТ
ПРИ ЮЗУ "НЕОФИТ РИЛСКИ" – БЛАГОЕВГРАД ГОД. II, №2, 2006

JOURNAL FOR ECONOMICS AND MANAGEMENT SCIENCE OF
FACULTY OF ECONOMICS–SOUTH-WESTERN UNIVERSITY–
BLAGOEVGRAD VOL. II, №2, 2006

СЪДЪРЖАНИЕ

CONTENTS

КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ

1

FOR READERS

ФИНАНСИ

FINANCE

ЧАВДАР НИКОЛОВ - THE
COMPARATIVE PRICE LEVELS IN THE
EU NEWCOMER COUNTRIES

2

CHAVDAR NIKOLOV - THE COMPARATIVE
PRICE LEVELS IN THE EU NEWCOMER
COUNTRIES

УПРАВЛЕНИЕ

MANAGEMENT

РАЯ МАДГЕРОВА - CONTEMPORARY
APPROACHES AND STRATEGIES FOR
SUSTAINABLE TOURISM

5

RAYA MADGEROVA - CONTEMPORARY
APPROACHES AND STRATEGIES FOR
SUSTAINABLE TOURISM

УЛЯНА ПАСКАЛЕВА -
ИКОНОМИЧЕСКИ КРИТЕРИИ ЗА
ОПТИМАЛНОСТ НА ПЕРИОДИЧНАТА
ПРОВЕРКА НА СРЕДСТВА ЗА
ИЗМЕРВАНЕ

11

ULIANA PASKALEVA - ECONOMIC
CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF THE
REGULAR TESTING OF MEASUREMENT
MEANS

РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕШКИТЕ РЕСУРСИ

HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT

ЕЛЕНА БИЯЧЕВА - СВОБОДНОТО
ВРЕМЕ КАТО РЕСУРС ЗА РАЗВИТИЕ
НА ЛИЧНОСТТА

15

ELENA BIJACHEVA - LEISURE TIME AS A
RESOURCE FOR DEVELOPMENT OF A
PERSONALITY

ЯНА ВОЙНОВА, ДИАНА МИТОВА -
ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА
ИЗКУСТВОТО „ИКЕБАНА“ В
ПРЕДМЕТНОТО ПОЛЕ НА
ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ

20

YANA VOINOVA, DIANA MITOVA -
PEDAGOGICAL DIMENSIONS OF "IKEBANA"
ART IN THE FIELD OF TECHNOLOGICAL
TRAINING

ТУРИЗЪМ

TOURISM

ГАНЧО ГАНЧЕВ - THE BULGARIAN
FOREIGN TOURIST MARKET: PARTIAL
EQUILIBRIUM ANALYSIS WITH REER

26

GANCHO GANCHEV - THE BULGARIAN
FOREIGN TOURIST MARKET: PARTIAL
EQUILIBRIUM ANALYSIS WITH REER

ГЕОРГИ Л. ГЕОРГИЕВ, ДЕСИСЛАВА СТОИЛОВА - PROTECTED ERRITORIES IN BULGARIA AND DEVELOPMENT OF TOURISM	33	GEORGI L. GEORGIEV, DESISLAVA STOILOVA - PROTECTED TERRITORIES IN BULGARIA AND DEVELOPMENT OF TOURISM
---	----	--

КОМУНИКАЦИИ**COMMUNICATIONS**

ПЛАМЕН БРАТАНОВ - КОМУНИКАЦИЯ И РАЗВИТИЕ	44	PLAMEN BRATANOV - COMMUNICATION AND DEVELOPMENT
--	----	---

РУМЯНА МОДЕВА - КОРПОРАТИВНА КУЛТУРА И УБЕЖДАВАЩА КОМУНИКАЦИЯ В ПР НА КОМПАНИИТЕ	50	RUMJANA MODEVA - CORPORATIVE CULTURE AND PERSUASIVE COMUNICATION IN PR OF THE COMPANIES
---	----	--

МАРИЕЛА НАНКОВА - НЕВЕРБАЛНАТА КОМУНИКАЦИЯ - СЪВРЕМЕННО ЗНАЧЕНИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОТО ОБЩУВАНЕ	56	MARIELA NANKOVA - NONVERBAL COMMUNICATION - CONTEMPORARY MEANING IN THE POLITICAL COMMUNICATION
---	----	---

РЕЦЕНЗИИ**REVIEWS**

СТАНКА ТОНКОВА, ПОЛЯ АНГЕЛОВА - КЛАСИКА И НОВАТОРСТВО В СЪВРЕМЕННАТА СТАТИСТИЧЕСКА ТЕОРИЯ	60	STANKA TONKOVA, POLIA ANGELOVA - CLASSIC AND INNOVATION IN THE CONTEMPORARY STATISTICAL THEORY
---	----	---

ТАНЯ ХУБЕНОВА-ДЕЛИСИВКОВА - АКТУАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ МЕЖДУНАРОДНИ ПУБЛИЧНИ ФИНАНСИ	63	TANYA HUBENOVA-DELISIVKOVA – TOPICAL RESEARCH OF THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL PUBLIC FINANCES
---	----	---

Настоящият брой на списание “Икономика и управление” се издава с финансовата подкрепа на авторите.

***Всички права върху публикуваните
материали са запазени.
Възгледите на авторите
изразяват личното им мнение и не
ангажират редакцията на
списание то.***

Уважаеми читатели,

На Вашето внимание е списание "Икономика и управление". Списанието е печатен орган на Стопанския факултет при Югозападния университет "Неофит Рилски" – Благоевград и издаването му е свързано с по-нататъшното развитие и обновяване на научните изследвания и учебния процес във Факултета в контекста на присъединяването на България към Европейския съюз. За времето от създаването (1991 г.) до навлизането в средата на второто си десетилетие Стопанският факултет се утвърди като център за образователна, научна и научно-приложна дейност в Югозападна България.

Тази многостранна дейност на Стопанския факултет определя и целта на настоящото списание "Икономика и управление" - да популяризира научните новости и да удовлетворява потребностите на практиката. Редакционната колегия счита, че в списанието определено място трябва да намерят актуалните проблеми на:

- националната и регионалната икономика;
- управленските подходи и механизми;
- европейската интеграция и глобализацията;
- качеството и конкурентноспособността;
- икономиката на знанието;
- икономическият растеж и устойчивото развитие.

Публикациите в списанието обхващат научни сфери, съответстващи на научната и образователната проблематика и профилирането на специалности в Стопанския факултет – мениджмънт, маркетинг, финанси, счетоводство и контрол, социално-културни дейности, туризъм, социална политика, инфраструктура и други.

Списание "Икономика и управление" се явява среда за среща на мненията и оценките на учени, изследователи и специалисти от сферата на науката и на стопанския живот.

Редакционната колегия се стреми да поддържа високо равнище на научните и научно-приложните разработки и същевременно да предоставя възможност не само на утвърдени и авторитетни български и чуждестранни учени, но и на начинаещи преподаватели и докторанти да публикуват своите идеи. На страниците на списанието могат да споделят свои виждания и специалисти от стопанската практика.

Вярваме, че отговорното отношение на авторите ще съдейства списанието да отговаря на съвременните критерии и изисквания. Списание "Икономика и управление" ще разчита на мненията и препоръките на читателите.

От редакционната колегия

Доц. д-р ЧАВДАР НИКОЛОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

THE COMPARATIVE PRICE LEVELS IN THE EU NEWCOMER COUNTRIES

Assoc. Prof. CHAVDAR NIKOLOV, Ph.D.

SOUTHWESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The paper is intended to present and analyze the comparative price levels in the EU newcomer countries as illustration of the currency purchasing power. The lower comparative price level has been evaluated as some kind of natural comparative advantage of the less developed countries, a chance for the economic progress and hence, for the steady increase of the welfare and in the same time as a reliable guaranty for the employment in this group of states in Central and Eastern Europe.

Key words: comparative price level, natural comparative advantage, European Union

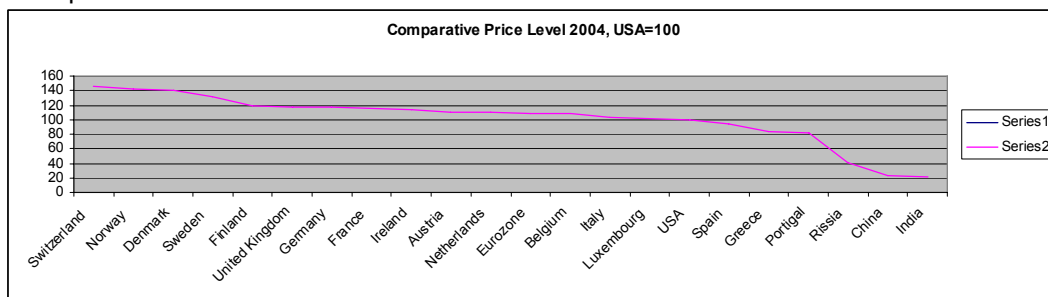
The comparative price level usually illustrates statistically the economic phenomenon, when a certain sum of money, changed from one currency into other currency loses or gains purchasing power. This means that with an equal sum of money usually we could buy different quantity of goods in two different countries. This leads us to another significant aspect of our topic, that the euro can have a different purchasing power in the different countries in the Euro zone.

So the comparative price level shows us if the internal prices in one country are

underneath or above the prices in other country. We make on this way a difference between "cheap" or "expensive" countries in the world, "cheap" or "expensive" for consumption, living, tourism or for investment. Naturally as the most comprehensive in this context seems the indicator for the comparative price level based on the GDP.

Our calculations, using the statistics of the World Bank, gave the following picture of the comparative price level in world's scale in the year 2004.

Graph 1

Besides the mentioned above comparative price aspect this graph is providing some essential explanations about some competitive advantages of certain countries. It is apparently that the internal prices in China and India are about

1/5 of the prices in the United States. The internal prices are close interconnected with the salaries. And the salaries are an important component for the competitiveness of the export. China and India are not by accident the main exporters

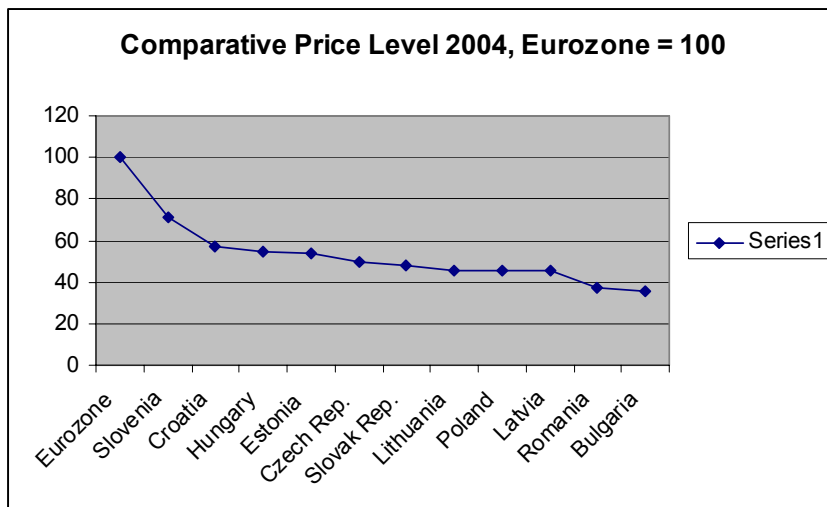
of labor intensive goods in the world. Even many elaborated goods are contemporary imports from these Asian states.

The lower comparative price level appears as some kind of natural comparative advantage of the less developed countries. The developed countries, despite of their high comparative price level have their competitiveness in the spheres of the science intensive goods, of

the products and services of the high qualified labor.

In the year 2004 the comparative price level in the Euro zone was 8.5% higher than the same in the USA. But let us describe the characteristics of the situation in the newcomer countries in the EU and also in the "near future newcomers", what means the situation in Bulgaria, Croatia and Romania.

Graph 2

This configuration seems quite normal, especially comparing the newcomer countries with the old "less developed" member countries Greece and Portugal, where the comparative price level remains about 3/4 of this in the Euro zone. That's why we could come to the conclusion, that in the middle term perspective the comparative price levels of the most EU new members will remain lower than the average price level in the Euro zone. 75% could be indicated as an eventual landmark for the next 5-10 years. With other words, the competitiveness of the economic weaker countries will be kept, but it will get with the time smaller and smaller, parallel to the expected rising of the internal price level in the EU newcomer countries.

The accumulated experience shows that there are two main factors for the growth of the prices in the EU newcomers.

The first of them is the "new transparency", which shall be introduced by the implementation of the EU internal market rules from the very first moment of the membership. This wave of price increase concerns more the tradable goods, as it was matter of fact in the 10 new EU countries after 2004.

The second wave of price rise could come with the joining to the European Monetary Union. On this stage the non tradable goods are increasing more their prices then the other goods. This happened 2001 in the most of EU-12 countries, after they introduced the euro in their economies.

The whole scenario looks quite negative for Bulgaria, the indicator of about 45% price level to the Euro zone at the time of the entering the EU means high inflation for the next years. The same fate for the country promises the intention of the

Central Bank to accept the euro in 2009-2010. But the last seems at the present quite impossible and may be, and we hope so, the joining to the EMU of Bulgaria will be postponed.

The positive dimensions of the low comparative price level in the EU newcomer countries are giving to them important incentives for economic development. This kind of price level influences positive the development especially of tourism and is attractive for the foreign investment. The sincere truth here is that this investment

comes predominantly in the low and middle technologies, but such a situation reflects exactly the economic status of the new EU members and there is nothing to argue with.

Consequently, the low comparative price level in the EU newcomer countries, despite of its mentioned above "inflationary costs", could be evaluated as a some kind of chance for the economic progress and hence, for the steady increase of the welfare and in the same time as a reliable guaranty for the employment in this group of states in Central and Eastern Europe.

Разработката е представена на Международен конгрес: „Tourism&Hospitality Industry 2006. New Trends In Tourism and Hospitality Management”, 3-5.05. 2006 г., гр. Опатия, Република Хърватска

Доц. д-р РАЯ МАДГЕРОВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

CONTEMPORARY APPROACHES AND STRATEGIES FOR SUSTAINABLE TOURISM

Assoc. Prof. RAYA MADGEROVA, Ph.D.

SOUTHWESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The development of the tourist business on the base of the sustainable tourism is discussed in this paper. The application of managing approaches and strategies for optimal combination of economic interests of the tourist business with the necessity of protection and preservation of natural environment and social economic prosperity of the local population is of vital importance. The principles of sustainable tourism need a systematic, ecosystem and complex approach. Enterprise's integration and form of clusters play basic role for the creation of steady and competitive tourism. The practical application of the cluster strategy assumes the task of aiding the processes of cluster formation.

Key words: sustainable tourism; contemporary approaches and strategies; systematic, ecosystem and complex approach; integration, cluster strategy

INTRODUCTION

Sustainable development is among the fundamental issues of our time and thrusts upon us the necessity of new thinking and actions, completely different from traditional ones.

The principles of sustainable development can only be applied by societies that have realized the interdependence and relations between the economic and social development of society and the condition of the environment as a factor for this development, and which have also accepted and perform their responsible role in the preservation of the natural resources.

Against this background the behaviour of the economic and social systems and the adoption of the environmental approach in solving society's economic and social problems assume vital significance. Consideration and care for the ideas of sustainable development concern every country, every region and every branch of the economy because of the global significance of the problem and its substance, setting it apart as a new-quality philosophy and practice, expressing the attitude to the interrelated existence of the elements and the entirety of the system

formed on the basis of the relations and dependencies between society and its activities, man, his needs and Nature.

The provision of the needed balance between the economic, environmental and socio-cultural systems impose the necessity of the search for and application of approaches and strategies that aid the processes in the attainment of the economic and social goals of society with such utilisation of natural resources that will preserve the environment and ecosystems.

This requirement is applicable to each branch of the national economy and is related to directing the efforts to an 'environmentalisation of economic theory, implementation of a new approach to the use of natural resources and discovery of mechanisms to ascertain compatibility between the market economy and the environment' (Kostov, 1999).

It is a well-known fact that the business of tourism closely relates to natural resources, this issue is therefore of highly topical significance to it. The existence of this business, both in our day and in future, relies directly on the condition of these resources, so any disturbance of environmental balance is a grave obstacle to its survival in time.

At the same time sustainable development of tourism is only possible on the grounds of the sustainable use of nature and human factor development as a valid factor for the organisation and management of the process of creation of a tourist product.

The purpose of the present paper is to substantiate certain approaches and strategies whose practical implementation by economic entities in the field of tourism can contribute to this industry's sustainable development.

OUTCOMES AND CONSIDERATION

The principles of sustainable tourism introduce the necessity of applying management approaches and strategies which further the successful operation of this business and minimise its negative backlashes on the environment, they should also stimulate the socio-economic and cultural development of the local population (Madgerova, 2004).

As can be seen from the research carried out so far, a multifaceted consideration of the issue is needed and the following aspects have to be emphasised:

➤ First, in respect of the business, which nourishes purely economic interests and performs its economic function, it has to be borne in mind that its management 'is a complex process of production of high-quality services and marketing for their placement, as well as profit realisation by means of fullest satisfaction of the needs of tourists' (Bachvarov, Tonchev, 1996);

➤ Secondly, in respect of the natural environment, which determines the implementation of management practices that would further the preservation of the environment in the highest degree and serve as a medium for the nature preservation function of the tourism business (Madgerova, Dimitrova, 2004);

➤ Thirdly, in respect of the economic and socio-cultural development of local communities, determining that business

impacts be directed towards implementation of the social role of business (Madgerova, Dimitrova, 2004) by means of enhancement of the local population's standard of living and the sustainable development of municipalities;

Seeing the problem from this angle makes possible the differentiation between three basic subsystems within the system of management of tourism against the background of sustainable development. These subsystems relate to the economic, nature-preservation and social functions, described above (Madgerova, 2004). Furthermore, in the process of management one ought to consider that the goals of sustainable development of tourism cannot be achieved by ignoring any of these subsystems with the connections and relations among them. In other words, these subsystems need to be considered as elements from a whole that merges into a unified system for the management of sustainable tourism.

This view of the role business has, raises the issue of the approaches that the tourist business needs to apply in order to provide a response to the principles of sustainable development.

It is evident that certain management impacts require the application of the systematic, respectively the ecosystem approach, ensuring the application of the three functions of the tourist company, pointed out above. The use of these approaches corresponds to the nature, goals and tasks of sustainable tourism and relates immediately to setting tourist business on the firm foundations of science and obtaining a strongly felt management effect. This enables management decisions that achieve the linkage between the narrow economic interests of the business community with preservation of the ecosystems and development of local communities, and also serves to pinpoint the balance in between.

For this purpose the application of appropriate methodologies, development of models for the creation of a sustainable

tourist product and for preservation of environment on a regional level are needed that would bring together elements from the three systems, namely the ecological, the economic and the social one. On these grounds an opportunity is provided to comprehensively consider the issues of the organisation and management of business and to apply the complex approach simultaneously with the systematic and the ecosystem approaches.

At the same time the application of the three approaches is most closely linked to the study and investment of a certain territory's resources in the organisation and launch of the business of tourism. The complex approach has a special role and significance when applied to tourism as it can provide a multi-aspectual analysis and evaluation of all production factors with a view to their optimal harnessing for business purposes, in case the requirement for their sustainable use is fulfilled.

In our opinion the complex approach (similarly to the systematic and ecosystem ones) is directly related to the management decisions concerning the enterprise's activities as a whole, and determines their nature as decisions conducive to the conditions for sustainable tourism. This approach is related to the attitude towards the natural, socio-historical, human and capital resources (material base) and their use as a vital element of the tourist product, which has to feature a variety of qualities that create its consumer value for the tourist (Madgerova, 2004).

As can be seen from the exposition, the identification of the goals and tools to achieve the quality of 'sustainability' of the business of tourism determine the necessity of considering the described approaches in their interrelation.

This applies especially to the forms of alternative tourism. It is requisite to point out that sustainable tourism, both in research and on a number of international and global forums on tourism has most often been related to alternative tourism for

a number of essential reasons, among which are:

- the peculiar nature of alternative tourism and its ability to satisfy the tourists' demand for recreation and amusement in a preserved natural environment;
- the contribution of alternative tourism to providing a solution to the important economic and social problems of settlements by means of the local population's participation in the organisation and servicing of the tourist activities;
- the possibilities provided by this type of tourism towards attainment of sustainable regional development;
- the immediate connection between tourism and Nature, predetermining the dependence of business on the condition of the natural resources and the necessity of business's active participation in preserving the latter.

The new role of tourism raises also the issue of the tourist companies' strategies for effective performance. When considering the issues of effective management we have to give their due to the strategies for consolidation of the efforts of individual companies in the production and placement of their products.

Together with strategies such as product differentiation, focussing, total leadership in costs and others, with highlight on the product, markets and reduction of production costs, of significance is the implementation of the various forms of integration that assist the processes of innovations, enhancement of labour productivity, thus aiding the enhancement of competitiveness.

In the context of contemporary development and the new trends it imposes on the operation of tourism as business, prevalence is gradually gained by the strategy catering to the formation of clusters. Clusters are defined by the originator of the cluster concept M. Porter as geographical concentrations of interrelated companies (Porter, 2000). In this sense the practical application of the

cluster strategy assumes the task of aiding the processes of cluster formation by means of its research-derived conclusions and implications. It can support the structure-building of the multifaceted integrative connections and relations between the various subjects from the unified entity and the development of skills to manage such a complex system as the cluster is and thus be able catalyse the solutions to the above-listed issues and problems.

Irrespective of the fact that the concept of clusters originated in the context of industry, it plays its own significant role in tourism, too. D. Hall and G. Richards point out in this connection that the cluster concept ensures a good opportunity for economic growth, high level of innovations and enhancement of competitiveness not only of industry, but of the service sector and in particular that of tourism (Hall, Richards, 2000). Research literature considers the role of clusters as providing possibilities to prevent the decline of tourism (Lafferty, Fossen, 2005).

With its substance and contents the cluster strategy can to a very high degree aid the origination of sustainable tourism, due to the very nature of tourism and because implementation of this strategy provides the possibility to apply the systematic, the ecosystem and the comprehensive approaches. In our opinion the cluster development model bears a potential for an especially successful application in the alternative forms of tourism. The cluster permits the formation of unions between companies of the same sphere of activities and broader ones, for example if agricultural tourism is organised in such a cluster network, the companies that readily fit in will come from the hotel- and restaurant-keeper businesses, and tourist agencies, as will agricultural companies providing the ecological products that naturally attract tourists.

Such interrelations between tourist companies and enterprises from other economic sectors bring out opportunities for

effective application also of the product- and market-related strategies, especially as regards the development of a comprehensive tourist product, possessing the necessary unique character and usefulness that are essential to tourists.

According to some authors the cluster networks can significantly contribute to rural areas management, and a typical example of success in cluster development is provided by wine-tourism (Pender, Sharpley, 2005). Californian, French, Italian and Spanish clusters, comprising interconnected wine producers, vine-growers, suppliers, service-providers and institutions related to the wine industry and tourist companies are models of success. This form of integration provides the possibility of developing rural and wine tourism in regions with suitable climatic conditions.

In his work "On Competition" M. Porter reveals the importance of the cluster formation for economic development and points out that this form of co-operation assigns new roles to business, the government and institutions, as well as new ways in which to structure the connections and relations between business and government, and business and institutions (Porter, 1998).

In this sense in the field of tourism, too, the cluster concept relegates a new role to the state institutions, represented by local authorities, cultural and scientific institutions (such as universities and research centres), some state organs and organisations directly related to sustainable use of Nature, and non-governmental organisations, related to the business of tourism and preservation of the environment. They can be an important part of the tourist cluster and support it functioning with information, consultations, innovative developments, provision of amusements and otherwise. Practice shows that it is necessary to look for approaches and forms of horizontal and vertical integration and co-operation of tourism business with various organs, organisations

and institutions, which further the enhancement of its competitiveness.

The entrepreneurs' activities are a significant factor for the organisation of horizontal and vertical cluster unions and in the implementation of the cluster strategy.

In support of this view are cited data from research on the entrepreneurship development possibilities in alternative tourism in the territory of the Rila National Park (see Table 1).

Table 1. Outcomes from the Study of the Possibilities for Development of Alternative Tourism in the Territory of RILA National Park (2004)

Ascertained needs	Relative share of positive answers	Relative share of negative answers	Relative share of no-answer returns	Total
Integration of tourist agencies	90,14	9,86	-	100,0
Participation of municipal authorities in business development	88,57	10,0 (Municipal authorities cannot assist business)	1,43	
Enhancement of management knowledge and skills	81,69	18,31	-	100,0
Consultations	81,69	18,31	-	100,0
Enhancement of information provision on development opportunities for business in field of alternative tourism	98,73	1,27	-	100,0
Improvement of advertising provision to alternative tourism	80,28	18,31	1,41	100,0

Source: results from a study, carried out as part from a research project entitled "Entrepreneurship in alternative tourism-organisation and management of its sustainable development in the territory of RILA National Park ", 2004, V. Pehlivanov, R. Madgherova, R. Dimitrova

The obtained results reveal the necessity of bringing together the efforts of the small-sized hotel-keeper businesses, tourist agencies, state organs and institutions, non-governmental tourist organisations and universities with regard to such important issues of sustainable business development, such as integration with tourist agencies, participation of municipalities, enhancement of management knowledge and skills, consultancy support, information provision and advertising of tourist products. We consider that all these and any other problems of sustainable tourism can be successfully solved by means of building clusters on such a wide basis. The participation of universities and other research institutes in clusters can be useful

with the research provision for business and especially with development of innovative solutions, methodologies for the study of the tourist and recreational resources and models of regional development, based on tourism, implementation of the systematic, ecosystem and comprehensive approaches in management, marketing research and development of attractive tourist products and others.

Clusters cannot perform their role without strategic and operational plans on the national and regional level, co-ordinated among institutions, with a view to ensuring a consistent and comprehensive character of activities. These programmes are a very good prerequisite for the establishment in the future of the cluster strategy as a strategy for sustainable regional

development, all the more so as it is comparatively uncomplicated in application because clusters are created on the principle of voluntary participation, thus avoiding expenditures of financial resources.

CONCLUSIONS

The general analysis and evaluations prove that the implementation of the systematic, ecosystem and complex approaches is an obligatory condition for the sustainable development of tourism. Knowledge of these approaches provides opportunities for horizontal and vertical

integration of the economic, social and nature-preserving functions of the tourist enterprises.

The cluster strategy has to be considered as a complex functional system for sustainable development and management for which our economy is going to find wide application in future.

In this connection, clusters are a contemporary economic form of integration and co-operation at whose base must lie integration models and research-based programmes with clear priorities, goals and measures.

Разработката е представена на Международен конгрес: „Tourism&Hospitality Industry 2006. New Trends In Tourism and Hospitality Management”, 3-5.05. 2006 г., гр. Опатия, Република Хърватска

REFERENCES

Book:

Bachvarov, M., Tzv. Tonchev, *Outlines of Tourism*, TILIA Publishing House, 136 p., 1996

Hall, D., G. Richards, *Tourism and Sustainable community development*, Routledge, 314 p., 2000

Kostov, E., *On Sustainable Development of Rural Tourism*, Intellect A Publishing House, 255 p., 1999

Madgerova, R., *Entrepreneurship and Small-Sized Business in Tourism: Peculiarities, Problems and Solutions*, Intellect A Publishing House, 178 p., 2004

Pender, L., R. Sharpley, *The management of tourism*, SAGE Publications, 384 p., 2005 Porter, M., *On Competition*, Harvard Business School Publishing, 483 p., 1998

Journal article:

Lafferty, G., A. V. Fossen, *The Role Of Clusters In Preventing Tourism Decline: A Conceptual And Empirical Examination*, International Journal of Technology for Services and Management, Vol. 2, 2005

Madgerova, R., R. Dimitrova, *Management and Organization of the Entrepreneurship in Alternative Tourism for its Steady Development*, Journal: Management& Sustainable Development, № 1-2, 2004

Porter, M., Location, *Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy*, Journal: Economic Development Quarterly, 14, no.1, 2000,.p., 15-34

Гл. ас. УЛЯНА ПАСКАЛЕВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

**ИКОНОМИЧЕСКИ КРИТЕРИИ ЗА ОПТИМАЛНОСТ НА ПЕРИОДИЧНАТА ПРОВЕРКА
НА СРЕДСТВА ЗА ИЗМЕРВАНЕ**

**ECONOMIC CRITERIA FOR OPTIMIZATION OF THE REGULAR TESTING
OF MEASUREMENT MEANS**

Chief Ass. Prof. ULIANA PASKALEVA

*TECHNICAL COLLEGE - SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI",
BLAGOEVGRAD*

Abstract – Some basic principles of methodology for analysis of the complex objects and technologies both in the field of quality control and measurement technology are discussed. It is emphasized on the actual problems in the regular calibration (checking) of measurement systems. The method, described in the article concerns the optimal periods between different measurements and shows the economic effect.

Key words - measurement systems, quality control, metrology, calibration.

ВЪВЕДЕНИЕ

Общите изисквания относно компетенциите на лабораториите за изпитване и калибриране са дадени в стандартите на ISO: EN ISO/ EC 17025: 2000 до EN ISO/ EC 17025: 2005. Когато тези лаборатории са организирани в съответствие с тези международни стандарти, системата по качество, която се въвежда за техните дейности по изпитване и калибриране, ще отговаря и на изискванията на ISO 9001. При разработване или развиване на програми за изпитване, обединяващи стандартизирани и нестандартизирани методи, лабораториите отговарят на изискванията на ISO 9001; а на ISO 9002 - когато те използват само стандартизирани методи. Именно в светлината на тези изисквания трябва да се разглежда анализа на сложните обекти [1, 9, 10, 14] и технологии в областта на контрола на качеството на продукцията и измервателната техника. Същите основания трябва да бъдат водещи при решаване на съвременните проблеми на периодичното калибриране /проверка/ на измервателните системи.

Методите, разгледани по-долу се отнасят до определянето на оптимални междупроверочни интервали /МПИ/ и са съобразени и с икономическите разходи.

В литературата са известни 3 критерия – икономически, технико-експлоатационен и смесен [2, 3, 4, 8, 13].

Икономическият критерий е основан на намаляване на сумарните икономически разходи, които се определят от 2 съставки- загуби от използване на неработоспособно СИ и разходи за обслужване на СИ. МПИ, при който сумарните разходи са минимални, се нарича оптимален [2].

Задачата за определяне на оптимална поредица от МПИ за работни СИ е решавана много пъти [2, 3, 4, 7, 8, 13]. В повечето случаи оптималният вариант за провеждане на проверките е по-просто да се намери за безкраен интервал от времето за експлоатация, отколкото за краен. В частност за безкраен интервал оптималният вариант се състои в избор на дефинираните моменти на проверката. Въпреки голямото количество публикации, този критерий не е получил широко

разпространение, което се обяснява с разнообразните условия на експлоатация на СИ и с отсъствието на необходимите изходни данни. Икономическият подход може да бъде реализиран само от органите на метрологичните служби /МС/ на фирмите. Практически по-удобен и по-прост метод за определяне на МПИ е основан на техникоексплоатационния критерий [2, 7].

Той е основан на търсенето на такова решение, което да удовлетворява зададена допустима стойност на показателя на състоянието на СИ. МПИ, при които се осигурява зададена допустима стойност на показателя, се нарича рационален МПИ. Например за показател за състоянието може да бъде избран допустимият процент СИ, признати при проверката за негодни. Едно от предимствата на този критерий е възможността за установяване на изисквания към състоянието на СИ на всяко ниво на системата за предаване размера на измервателната единица. Той позволява да се разглеждат СИ от едно ниво на системата, независимо от другите нива /т.е. независимо от еталонните СИ/. Недостатък се явява неопределеността на избора на зададената допустима стойност на показателя на състоянието на СИ, която би трябвало да се определи чрез експертна оценка, с отчитане предназначението на СИ, отработката до отказ и съотношението между грешката на СИ и допуските на контролируемия параметър в производството.

МЕТОДИ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА МЕЖДУПРОВЕРОЧНИ ИНТЕРВАЛИ, БАЗИРАНИ НА ИКОНОМИЧЕСКИ КРИТЕРИИ

1. Смесен критерий

Той е основан на определяне на МПИ в началото по техникоексплоатационния, а след това по икономическия критерий. Най-добрият вариант е случаят, когато МПИ, изчислени по тези критерии,

съвпадат. След като критерият е избран, възниква задачата за изчисляване на МПИ. Тя се решава по различен начин, съобразено с критериите и ограниченията, свързани с недостатъчни материални ресурси, с наличие на изискване към състоянието на СИ, от времето на експлоатация и т.н.

При изчислението на МПИ се използват оценките на параметрите на модели, които се определят на базата на статистическа обработка на данните от експлоатацията на СИ. И така, единствен източник на информация за оценка на състоянието на СИ се явяват резултатите от проверката.

2. Метод, базиращ се на максимизиране на средните доходи от СИ

Ако се разгледа функционирането на съвременните сложни СИ от икономическа гледна точка, в някои случаи за провеждане на проверка или калибриране, трябва да се транспортира съответното СИ. После да се използва еталонно СИ за проверката му и отново да се транспортира. Възможно е по време на транспортирането някой от параметрите на СИ (например основната грешка) да стане по-голям от допустимата стойност.

Вземайки предвид разходите, свързани с транспорт, заплати на обслужващ персонал и т.н. може да се докаже, че такава проверка е неоправдана.

Нека процесът на функциониране на СИ да се опише като някакъв стационарен случаен процес с краен брой състояния $(k + 1)$, където $1, 2, \dots, k$ са състоянията на работоспособност, а $(k + 1)$ е състоянието на отказ.

В определен момент τ се извършва проверка, чиято стойност е b_j , където j е номерът на състоянието, в което се извършва проверката. Ако $j < (k + 1)$, то се определя моментът от време $(\tau + T_j)$, в който да се проведе следващата

проверка. Но ако $j = k + 1$, то СИ се изпраща за ремонт.

И така, необходимо е да се определят интервалите T_1, T_2, \dots, T_k , така, че да се максимизира средния доход, който носи СИ.

Полага се:

$$T_1 = T_2 = \dots = T_k = T \quad ;$$

$$b_1 = b_2 = \dots = b_k = b$$

СИ се намира в състояние на отказ за време, което тече от настъпването на отказа до неговото откриване $\varphi(T)$ плюс времето, необходимо за провеждане на ремонт - μ .

ПРИЛОЖИМОСТ НА ОПИСАНИЯ ИКОНОМИЧЕСКИ КРИТЕРИЙ

Направени са следните означения:

c - среден доход от СИ от момента на завършване на ремонта до момента на настъпване на отказ;

d - средното време, включващо функционирането на изправното СИ и продължителността на ремонта;

a - загуби за единица време от използването на неисправно СИ;

b - стойност на проверката;

t - средно време за функциониране на СИ след възстановяването;

P - стационарната вероятност за намиране на СИ в състояние на отказ;

T - големина на МПИ;

$\varphi(T)$ - времето от настъпване на отказа до неговото откриване;

Ако средният доход за единица време, получен чрез експлоатация на СИ е:

$$(1) W_T = \frac{c - a \cdot \varphi(T)}{d + P \cdot \varphi(T)} - \frac{t}{T} b,$$

То от формула (1) чрез диференциране и несложни преобразувания се намира T_{opt} :

$$(2) T_{opt} = \frac{d\sqrt{bt}}{\sqrt{0.5(ad + cP) - 0.5P\sqrt{bt}}}$$

Изследването на изменението на вида на функцията $\varphi(T)$ в зависимост от характеристиките на параметрите на СИ, позволява да се дадат практически изисквания при избора на оптимален МПИ (по икономическия критерий).

ИЗВОДИ

При използване на икономическите подходи за определяне на МПИ, се използва условието за минимизиране на икономическите разходи, свързани с обслужване и използване на неисправни средства за измерване. Този подход е най – добре да се използва, когато без особени затруднения могат да се получат сведения за разходите, обусловени от използване на неисправни средства за измерване при производството на определени изделия.

Смесеният подход е целесъобразен, ако изходната информация позволява да се оцени големината на междупроверочния интервал с използване както на икономическия, така и на технико – експлоатационния подходи.

Двата подхода, накратко анализирани в статията се различават от техникоексплоатационния подход по това, че при последния обикновено се задава и осигурява допустима стойност на показателя на състоянието на СИ. За такъв показател може да се използва вероятността за метрологичен отказ, т. е. такъв показател, който да характеризира метрологичната надеждност на средствата за измерване.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беневоленский С. Б., Колев, А. П., „ Моделирование процесса установления допустимого предела эксплуатации сложного технического объекта „Измерительная техника, 2004, №12, стр.16.
2. Богданов, Г. П., Кузнецов, Б. П., „Метрологическое обеспечение и эксплуатация измерительной техники”, Москва, РАДИО И СВЯЗЬ, 1990
3. Екимов, А. В., Макарев, Ю. М., Ревяков, М. П., „Измерительная техника”, 1990, кн. 6
4. Екимов, А. В., Ж. С. Мельницкая, сп. „Измерительная техника”, 1981, кн. 10
5. Калчев, И., Разпределени измервателни системи, ТУ – София, 2005 г.
6. Калчев, И., Интелигентни измервателни системи, ТУ – София, 2006 г.
7. Паскалева, Уляна Хр., „Някои аспекти от метрологичното осигуряване”, Сборник доклади „Техника, технологии и околна среда”, ЮЗУ „Н. Рилски”, Благоевград, 2000г.
8. Плоткин, Я. Д., Коношенина, Т. Б., „Измерительная техника”, 1990, кн. 1
9. Agilent Instruments Technical Support, 01/2004
10. Cal Lab, on line, “The international journal of metrology”, 1/2004 Agilent Catalog,
11. Ch. Roumenin, "Solid State Magnetic Sensors", ELSEVIER, 1994
12. Ch. Roumenin „Parallel – field hall microsensors. Sensors and actuators, 1-30(1992) 77-87
13. Paskaleva Ul. Chr. „An Optimal Robust Method for Metrological Assurance”, SWU N. Rilsky”, Blagoevgrad, 2005. Test and Measurement Engineering Services, 2003
14. Test and Measurement Engineering Services, 2003

доц. д-р ЕЛЕНА БИЯЧЕВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”, гр.БЛАГОЕВГРАД

СВОБОДНОТО ВРЕМЕ КАТО РЕСУРС ЗА РАЗВИТИЕ НА ЛИЧНОСТТА

LEISURE TIME AS A RESOURCE FOR DEVELOPMENT OF A PERSONALITY

Assoc. Prof. ELENA BIJACHEVA, Ph.D.

SOUTHWESTERN UNIVERSITY “NEOFIT RILSKI”, BLAGOEVGRAD

Abstract: In the article takes place the problem about the freely time and its rational using as a resource. This characterization is an important factor for development of the personality. The people distinguish one from another upon the possibilities in pawn and their intellect. The individuals achieve their goals trough good use of the freely time and rising intellectual development. The freely time and the variants of its rational using proposes perspectives for the personality to find some vocation or some role in the society trough activities for appearance.

In contemporary conditions of economical, technological, social, law and global competition changes the possibilities for activating of abilities of personality depend on the rational mobilizing of the freely time and the contemporary understanding of its essence.

Key words: Freely time, possibilities in pawn, intellect, vocation, personal goals, interests, information society, contemporary technologies, long life learning.

Проблемът за свободното време и неговото рационално използване като ресурс може да се характеризира като важен фактор за развитие на личността. Основата на индивидуалната концепция на всеки индивид за максимално оползотворяване на неговото свободно време трябва да се търси в заложения у него интелект, който представлява базата на човешкото поведение. Според Речник на чуждите думи в българския език понятието „интелект” има латински произход и означава „умствената и познавателната способност у човека; разсъдък, ум, разум”(1). Ако личностите се различават по профила на интелекта, с който са родени, то безспорен е фактът, че те се различават и по интелекта, който натрупват постепенно. От тази гледна точка трябва да се приеме съществуването на различни аспекти на познавателната дейност от една страна, а от друга - че индивидите притежават специфични възможности и стилове на поведение в личния си живот. В своето социално развитие в границите на своето заето и свободно време

индивидите развиват интелекта си и постигат напълно или отчасти професионалните и личностните си цели в съответствие със своите интереси и интелектуалното си равнище(2). При благоприятни обстоятелства човек е по-ангажиран и по-компетентен. Следователно е с нагласата да бъде полезен на обществото и на себе си по конструктивен начин както в заетото, така и в свободното си време. Хората се различават помежду си освен по възможностите, които са заложени в тях с раждането им, и по интелекта, който натрупват постепенно в своя жизнен път. В общия случай развитието на личността протича в постигане на цели за постигане на определена степен на образование, професия, задоволяване на различни културни и образователни цели с оглед максимално добро оползотворяване на свободното си време и възходящо интелектуално развитие. Освен образователните институции, които подпомагат индивидите да постигнат професионалните и личностните цели,

интелектът се проявява и чрез използване на възможностите за развитие на личностните качества и в свободното време. Голямото разнообразие на интереси и таланти предполага формули за развитие на личността, които училището или университетът не могат да предложат в рамките на обичайните образователни програми за обучение и напредък. Свободното време и вариантът за неговото рационално използване предлага перспективи личността да открие в себе си дадено призвание или някаква роля в обществото чрез дейности, които да й дадат възможност да се изяви. Своевременното определяне на силните страни на едно дете и насочването му към придобиване на практически опит под всякаква форма и по всяко време може да се окаже много полезно действие за него. Същото правило се отнася и за слабите страни на детето. При ранно установяване на някоя слабост резултатите от нейното коригиране биха дошли по-бързо чрез прилагане на други начини за придобиване на умения в някоя значима област. Известно е, че възпитанието и развитието на детето протича в процеса на дейността, в която то участва или наблюдава. Не може обаче да се разчита на формирането на младата личност само чрез класноурочната организация на обучението. Този процес изисква осмислянето и организирането на свободното време на децата и младежта чрез друга специализирана и многообразна дейност извън учебната и извън училищната заетост. Уплътняването на свободното време на подрастващите трябва да е съобразено с техните възрастови особености, потребности и интереси; да предлага възможности за развитие и изява на вродените способности; да формира умения за общуване; да възпитава в навици за адекватно поведение в различни ситуации; да предоставя разностранна информация и да създава

условия за получаване на познания от различни области на науката и живота; да провокира интерес към българската и световната история и култура; да осигурява възможности за активно спортуване, туризъм, развлечения; да възпитава в дух на родолюбие и хуманност.

Омаловажаването на значението на свободното време като важен ресурс води до неблагоприятни последици за развитието на личността. В този процес отговорна роля имат както семейството, така и всички образователни институции, които трябва да предлагат разнообразни форми и изяви на полезни дейности, ангажиращи свободното време на децата и младежта. Ограничаването на задълбочаващата се духовна криза сред младото поколение и на нарастването на отрицателните явления в обществото трябва да бъде подпомогнато и от засилване на вниманието и ангажираността на държавните институции. Съществува обективна необходимост от обединяване усилията на тези фактори за смисленото организиране на свободното време на децата и младежта с цел преодоляване на духовната криза в обществото и особено сред подрастващите.

Появата на персоналните компютри отбеляза формирането на ново информационно пространство и на информационно общество със свои специфични изисквания към гражданите му(3). В основата на подготовката за информационното общество е заложено изискването за справянето с предизвикателствата на едно общество, базирано на познанието. Задължително условие за съществуването на информационно общество и предпоставка за пълноценното участие на гражданите в демократичните институции е универсалният достъп до информация. По този начин се гарантира правото на всяка личност да търси, получава и разпространява информация към всички точки на света. Формира се

нова култура, която се изразява чрез възможността за свободен достъп до световните знания и необвързване с работно място и определено време. Това означава разполагане със свобода и алтернативен избор за използване на свободното време в посока на свободен достъп до световните знания, до различни култури, както и свободен избор на потребителите до различни услуги. Тясна връзка с пълноценното използване на свободното време има възникването на нови професии, които не са свързани с работно време и място, и в които начинът на организацията на работата има решаващо значение, а водеща роля имат знанието и образованието.

Поради изобилието от информация в информационното общество изключително важен е въпросът за актуализиране на знанията и уменията на отделната личност. Актуализацията се извършва чрез усвояване и прилагане на новите технологии и чрез придобиване на нови умения, най-важното от които е „как да се учи“ в условията на осигурен достъп до информация и знания. Чрез компютрите като образователни средства и чрез комуникационните технологии се формира нова образователна среда, която е изключително благоприятен фактор за използването на свободното време за обучение и развитие на личността(4). По този начин новите информационни технологии могат да допринесат за решаването на важни социални проблеми - равенство в образователните възможности, преодоляване на финансови проблеми в образованието, и т.н. Например чрез дистанционното обучение децата, живеещи в отдалечени райони, в които няма училища, може да получат задължителното образование(8). По този начин може да се подходи и при хора с различни увреждания, или които се нуждаят от допълнителна квалификация или преквалификация. Новата

образователна среда предлага варианти на обучение в електронния университет, като обучаемият самостоятелно избира мястото и отделя част от свободното си време за тази цел. Чрез „виртуалната“ учебна зала е възможно „посещението“ на лекции, международни семинари и конференции, които се провеждат по света, без извършването на транспортни разходи и дългосрочни отсъствия.

Предназначението на библиотеките като центрове за съхранение на информация върху книжни носители също се промени. Създадоха се филми, видеокасети, дискове, записи, които като нови типове медии улесняват съхраняването и търсенето на информация. Библиотеките се изместват от „медийни центрове“, в които се съхраняват различни материали и има електронен достъп до източници на информация от цял свят и по всяко време.

Съвременните технологии като безжични мобилни компютри, домашни факс машини, клетъчни телефони, пейджъри и други видове компютърно оборудване, което дава възможност за „вършене на всичко навсякъде“ и по всяко време, включително и свободното, позволяват по-голяма децентрализация и заличаване на границите между работното и свободното време.

Според Алвин Тофлър ученето през целия живот е в основата на прехода от индустриално към свръхиндустриално, информационно общество. Сега, когато се говори за зараждане на нова цивилизация и остаряването на знанията само за няколко години трябва бързо да се актуализира, е немислимо еднократно да се усвояват знания и компетенции, за да се прилагат през целия живот. При тези качествено нови изисквания на съвременния начин на живот личността е стимулирана към постоянно самообразование и иновационно учене. По думите на Тофлър нито училището, нито семейството, нито църквата могат да подготвят за живота в

информационното общество. Само ако човек бъде включен в един непрекъснат възобновяващ се процес на циклично/периодично обучение може да се създаде новият тип личност, която той определя като „асоцииран“ човек(6). Новото динамично време, в което живеем, изисква личността да бъде инициативна, предприемчива, готова да поеме риск, да може да взема самостоятелни решения, да може да мисли и действа по нестандартен начин, да бъде творческа личност с готовност за промяна и адаптация. И при тази теза се налага схващането, че трябва да има съгласуваност и взаимодействие между формите за формално и неформално образование. Неформалното образование разкрива богати възможности за всеки, който има потребности в различни области и може да задоволи личностните си интереси. В свободното време се създава реална възможност за развитие на личността в социално и културно отношение чрез отворената система за получаване на всестрани познания. От тази позиция може да се говори за подобряване качеството на живот на човека, като се предлагат нови пътища за заемане на активна жизнена позиция и за адаптиране към променящия се свят и изискванията на пазара на труда.

Според Европейската Комисия за ученето през целия живот и странителчленки ученето през целия живот е „цялостна и целенасочена дейност за учене, независимо дали тя е формализирана или неформална, насочена към развитие с цел увеличаване на знанията, уменията и компетентността” (7). Пред всички граждани трябва да има равни възможности да участват при формирането на бъдещето на Европа, както и да отговарят на изискванията на социалните и икономическите промени в света. По този начин може да се отговори на изискванията за развитие на способностите за заетост,

предприемачество и конкурентноспособност в средата на информационното общество и основаващата се на знания икономика. Концепцията на Комисията включва прилагане на широк подход относно развитието на индивидите чрез предлагане на възможности за учене и чрез възпитание на култура на учене през целия съзнателен живот. От тази гледна точка трябва да се направи преценка на възможностите на неформалната мрежа, т.е. участието на семейството при осъществяване на този процес. Също така се акцентира и върху начините за определяне на пътищата за неформално обучение на местно равнище (училище „втори шанс”, обучение в извънработно време, обучение за пазара на труда, чиракуване) като потенциал за рационално уплътняване на свободното време. В тази насока е целесъобразно да се предприемат мерки за усъвършенстване и доразвитие на личността едновременно на работното място и извън тази среда. В този смисъл в разработения „Меморандум за ученето през целия живот”(8). Комисията предлага много полезна практическа насока за доближаване на ученето до дома, т.е. дистанционно обучение чрез осигуряване на образователни и обучаващи услуги и съответни форми на обучение на местно и регионално равнище. Ползването на подобни услуги не налага смяна на местоживеенето и не влияе особено върху начина на живот. Освен това могат да се обслужват хора от всякаква възраст под формата на курсове за дистанционно обучение за изучаване на чужди езици, компютърна грамотност, музика, математика, вечерни курсове за обучение. Дейностите за обучение и учене се осъществяват в различни ситуации като учене в неформални групи, семейството, ежедневието, а също и под формата на самообучение чрез използване на компютър, различни медии, литературни източници, и т.н.

В заключение: За да се постигнат реални резултати от използването на свободното време като ресурс за усъвършенстване на личността, трябва да се стимулира прилагането на мотивационни мерки, акцентиращи върху идеята за натрупване на познания през целия живот. Развитието на тази парадигма определя посоката на необходимата промяна, като се базира на два основни определящи пункта: личностите и техните потребности, и

формите за задоволяването на тези потребности. В съвременните условия на икономически, технологически, социални и правни промени възможностите за активизиране на способностите на личността и волята ѝ за оцеляване при глобалната конкуренция е в пряка зависимост от рационалното мобилизиране на свободното време и съвременното схващане на неговата същност.

Разработката е представена на Научна конференция на Стопанския факултет при ЮЗУ „Н. Рилски” „Икономика на свободното време”, проведена на 17-19 ноември 2005 г.

ЛИТЕРАТУРА

1. Речник на чуждите думи в българския език, изд. Наука и изкуство, С., 1964.
2. Гарднър, Х. Да се насърчи разнообразието чрез персонализиране на образованието: последиците от новото възприемане на човешкия интелект, Перспективи, бр. 102, 1997.
3. Захариев, З. Гражданско образование, НИО, С., 2001.
4. Общество на знанието и образование за всички, МОН-НИО, С., 2003.
5. Петров, П. Непрекъснатото образование – ключът към XXI век, Педагогика, № 5, 1998.
6. Тофлър, А. Третата вълна, ИК „П. Яворов”, С., 1991.
7. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European Communities, Commission staff working paper. Brussels, 2000.
8. Employment Guidelines 2001, Council doc. 8745/1/99.

доц. д-р ЯНА ВОЙНОВА,

гл. ас. ДИАНА МИТОВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”, гр.БЛАГОЕВГРАД

ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ИЗКУСТВОТО „ИКЕБАНА” В ПРЕДМЕТНОТО ПОЛЕ НА ТЕХНОЛОГИЧНОТО ОБУЧЕНИЕ

PEDAGOGICAL DIMENSIONS OF “IKEBANA” ART IN THE FIELD OF TECHNOLOGICAL TRAINING

Assoc. Prof. YANA VOINOVA, Ph.D.,

Chief Ass. Prof. DIANA MITOVA

SOUTHWESTERN UNIVERSITY “NEOFIT RILSKI”, BLAGOEVGRAD

Abstract: The contemporary tendencies in the education give a new meaning to the educational policy in the Bulgarian technological training in direction of searching new unconventional strategies and innovative approaches, where it will cooperate in the greatest extent to form a technological culture of the young people.

If we rely on the practice of the training in labor, technique and technologies in countries with different customs, traditions and religion, we notice that ikebana as an art, which has proved through the years, can find its honorable place in the general educational preparation and the educational contents of the Bulgarian technological training.

Key words: educational politics, technological education, Ikebana

Въведение (или теоретичен ракурс върху началото на японското изкуство за цветята икебана)

„Некрасивото е недопустимо” – това е девиз на японската култура, векове наред. Преклонението пред красотата във всичките и форми и особената чувствителност към природата, формират мирогледа на хората през различните епохи.

Историческите данни сочат, че за начало на икебаната (в буквален превод “живи цветя”от японското “икиру”- живее и “хана”-цветя), се приема времето около VI век от н.е. То се свързва с разпространението на Будизма и по-конкретно с ритуалите за поднасяне на цветя в храмове и олтари. Икебаната символизира “ду”- пътят, начинът за развитие на човешките способности съдейства за възстановяване на „ва”, т.е. вътрешната хармония на човека.

В резултат от непрекъснатото изучаване на подреждането на цветята

към XV век, под влиянието на нови идеи се появява качествено нова култура, изразена чрез стила *рикка*, впоследствие обособен в самостоятелно изкуство **икебана**. Възниква първата школа по икебана *икенобо*, оформила се като самостоятелна област от изкуството през XVI век, а по-късно се появяват и други школи, предлагащи различни стилове и композиционни решения в икебаната. Новите стилове в икебаната произтичат от стремежа да се приспособят ярките цветя на Запада с традиционните японски решения при аранжирането на цветя.

Стилът *морибана* (творение на Охара Уншин), е сравнително опростен и се характеризира с пъстри композиции от цветя и храсти, символизиращи „свобода, отворен път към света и мир”. (3,28)

В началото на XX век, под влияние на авангардното изкуство в икебана настъпват съществени промени,

свързани с новия абстрактен стил *согецу*, чието основен принцип е асиметрията.

Икебаната не е просто красиво подреждане на цветя, а изкуство, което намира отклик във вътрешния свят и на съвременния човек.

В нея има философия, история и много символика. Тя се подчинява на няколко основни правила – асиметрия, пестеливост на елементите и три нива на конфигурация: небе, земя и човек.

Оптималното подреждане се свежда до най-сполучливото съчетание на стил и форма на съда и удачните цветови решения на материала. Дължината и положението на основните елементи са

различни, като върховете им са разположени на различни плоскости и образуват триъгълници с различна форма и големина. Осигурява се добра балансираност на конструкцията чрез дължината и наклона на елементите и размерите на съда. Важна е и посоката на наблюдение от гледна точка на зрителя. Икебаната отразява и развитието във времето, т.е. в зависимост от годишния сезон се подбира материал за композиция. Композиционните решения, които предлага икебаната сполучливо се вписват в новия жилищен интериор на помещения, офиси, културни учреждения и фасади на здания.

Икебаната е много древно изкуство, чието изучаване преминава през следните етапи:

- **1 ЕТАП „юцу”**– овладяване на технически умения (за подрязване, оформяне и подреждане на цветята по установен начин);
- **2 ЕТАП „гаку”**– изучаване на теорията и историята на изкуството икебана;
- **3 ЕТАП „до”** – осмислане на философията, духовното пътуване към самия себе си (отговор на въпроса „Какъв съм аз?”) и урокът на живота, предаван чрез икебана.

Организираното обучение по икебана в Япония става в училищата *икенобо*, с много филиали в Америка, Русия и Западна Европа. (7)

Техниката „икебана” - реална перспектива или педагогическа реалност в технологичното обучение?

Ако се позовем на практиката на обучението в труд, техника и технологии в държави с различен бит, традиции и религия установяваме, че икебаната е утвърдено във времето изкуство, което намира своето достойно място в общообразователната подготовка и образователното съдържание на различни учебни предмети (и в частност на технологичното обучение).

Образователният опит на някои страни, свързан с овладяването на древното японско умение показва:

Индиректно присъствие на съдържателни ядра, от учебни предмети с интегративен характер, подпомагащи естетическото осмисляне на света, в основата на които стои базисът на техническите, гражданските, социалните науки и съвременни технологии (както е във Франция). (5,150)

Овладяването на умения и навици за индивидуален труд (включително и усет към хармония в пропорции, красота и естетика, включени в замисъла на подреждането), в процеса на френското обучение по „Технология”, с цел достигане на индивидуално прогресиране и духовен напредък, се осъществява чрез контекста на глобални теми, като *Развитието, Информацията, Околна среда и национално наследство, Начин на живот*. Търсенето на хармонията между човека и природата, стремежът към предаване в духовни

символи на собствените мисли и чувства, желанието за сътворяване на красота в ежедневието (което е и крайната цел на изкуството икебана), се осъществява в хода на разработване на проекти.

Чрез непосредствено наличие на теми и вътрешни съдържателни ядра в рамките на задължително избираема подготовка по техника и технологии (като напр. присъствие в учебния предмет „Технически труд“ в Турция на обобщени теми „Селско стопанство“ и „Градинарство“ и съдържащите се в тях пакетни тематични единици *Цветарство и Икебана*). (4, 98)

У нас, съвременната образователна парадигма при технологичното обучение се проектира в новата Културно-образователна област „Бит и технологии“.

(2)
Изучаването на предметите от цикъла на прогимназиалното технологично обучение, подпомага разбирането за ролята на личната технологична култура за овладяване и прилагане на техниката и технологиите в ежедневните и широко разпространени практически дейности. Една от идеите, заложи в новата образователна концепция за обучение в труд, е учениците да преоткриват връзките на човека със заобикалящата го среда, да проектират, конструират и моделират различни изделия в условия на висока съзидателност и креативност.

Всичко това поражда необходимостта от включване в обобщените теми и вътрешните съдържателни ядра на учебните предмети на проблеми и понятия с интегрален и междудисциплинарен характер. (Фиг. 1)

Ако подходим избирателно към някои от тях ще констатираме, че те много добре се вметват в контекста на основните идеи, заложи в *икебаната* като вид изкуство.

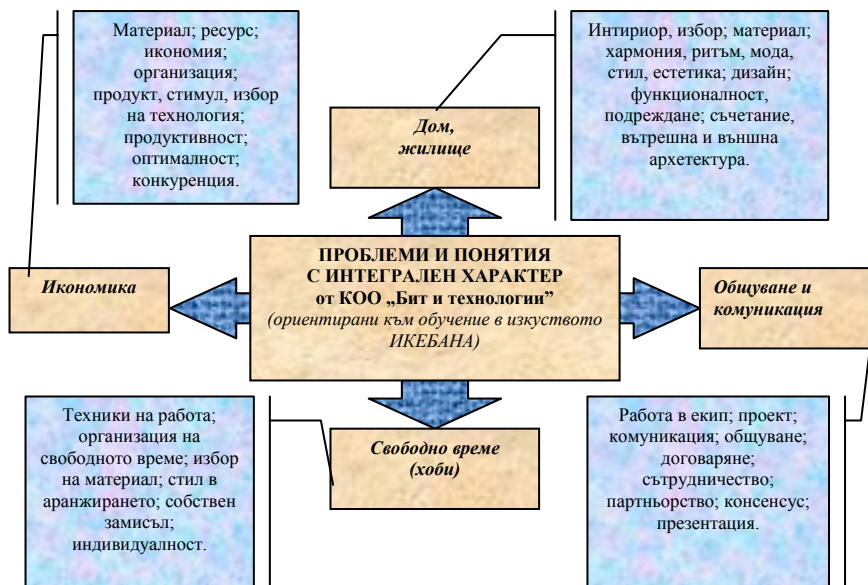
Учебният предмет „Домашна техника и икономика“, е предвиден да се изучава в рамките на общообразователната подготовка в V и VI клас.

В съдържанието му се преплитат традиционни български подходи за обучение в труд, елементи от някои древни техники и изкуства (наши или чужди), както и съвременни виждания за формиране на технологична култура у младите хора, насочени към усъвършенстване на духа, вътрешния инстинкт за красота и постигане на хармония у човека.

Овладяването на някои елементи от изкуството „икебана“ в рамките на прогимназиалното технологично обучение, може да повиши личната технологична култура на учениците и да им помогне да преоткрият създадения от човека свят и връзките му с околната среда. Постига се овладяване на специфични техники и стилове в икебаната, като същевременно подрастващите проектират и моделират, експериментират и изработват изделия от разнообразни цветя и клонки, съчетавайки природни материали в различни конфигурации.

В процеса на обучение, самостоятелно или в екип, учениците се учат да изразяват и отстояват различни позиции и гледни точки, да вземат решения, да оценяват свои и чужди идеи в рамките на малки проекти.

Фиг.1

Освен прояви на творчески усет, сръчност, прецизност и точност в изпълнението, те самостоятелно организират и планират дейността си, откриват необходимата информация, договарят се и си сътрудничат в екипа, като демонстрират по-високо ниво на икономическа, екологична и гражданска култура.

Учебното съдържание по „Домашна техника и икономика“ е обособено в шест обобщени теми, а доминиращите дейности се свързват с *проектиране, конструиране и моделиране; анализиране, оценяване и представяне на идеи и решения; усвояване на разнообразни операции; познаване на изисквания и техники за обработка на материали.*

Анализът на учебното съдържание показва, че единствено в обобщена тема „Природата в дома“, се установява присъствие на съдържателни ядра, конкретно насочени към формиране на знания за основни принципи в икебаната и умения за съчетаване в подходящ ритъм и форма на цветни композиции.

На Таблица № 1 е представено програмното съдържание на четири от шестте обобщени теми, в чиито вътрешни съдържателни ядра по наша преценка могат да бъдат вметени учебни модули, свързани с овладяване на елементи от изкуството „икебана“.

Подходящ за овладяване в прогимназиалния етап на основното училище и съобразен с възрастовите особености на 10-14-годишните ученици е предимно стилът **морибана**. Характерно за *морибаната* е подреждането на цветовия материал в плитки съдове с широк отвор, с помоща на кензан и наличие на декоративен елемент в замисъла. Различават се пет основни варианта на подреждане в зависимост от формата, която образуват трите основни елемента: прав, полегат, каскаден, небесен и контрастен.

При подреждането се подбират методи, в зависимост от акцентирането върху качеството на материала – цветови ефект, ефект на натрупването, ефект на линията или абстрактност.

От гледна точка на методиката на изпълнение на цветната аранжировка, е наложително спазването на определени

изисквания и правила, по-важните от които са:

1. Всички елементи да бъдат разположени асиметрично и да образуват триъгълник;

2. Пропорциите в трите основни елемента предопределят и размерите на съда (височина и диаметър);

3. Съответствие на съда с използвания растителен материал.

Подходяща форма за организация на учебно-трудовия процес на учениците, за овладяване на елементи и стилове от икебаната, е екипното взаимодействие, в хода на разработване на малки ученически проекти.

Приема се, че обучение в икебана може да се осъществи и в рамките на учебния предмет „Технологии“ в VII и VIII клас, чрез включване на подходящи дейности в някои от вътрешните съдържателни ядра на темите „Материалите“, „Техниката“, „Конструиране“ и „Техническа документация“ и „Технология и производство“.

През последните години, изкуството икебана успешно се вмества и в обучението на студентите – бъдещи учители по техника и технологии.

Таблица №1. Ориентери от образователното съдържание по „Домашна техника и икономика“ (по обобщени теми и съдържателни ядра)

Обобщени теми	Контекст и дейности, (предоставящи възможност за овладяване на елементи от изкуството ИКЕБАНА)
Тема: „Проектиране в дома“	<p>Познава основни характеристики на жилищния интериор (стил и предназначение, връзка функция-конструкция, вътрешен дизайн и оформление на интериора);</p> <p>Прилага на практика познанията си за геометрични фигури (триъгълник, отсечка, окръжност и техните елементи);</p> <p>Прави украса на помещенията в дома (по посока формообразуване, чувство за ритъм и симетрия, развитие на пространственото мислене и въображение);</p> <p>Реализира малки проекти за естетизиране на домашния интериор;</p> <p>Оценява продукт по естетически критерии.</p>
Тема: „Занаяти и съвременност“	<p>Познава и сравнява стари и нови подходи при извършване на различни дейности;</p> <p>Възпроизвежда или аналогизира несложни техники при работа;</p> <p>Групира информация по определен признак;</p> <p>Осъществява междуличностни контакти чрез експериментиране, сравняване и обобщаване на различни подходи;</p> <p>Проявява акуратност, прецизност, точност и нестандартност в изпълнението.</p>
Тема: „Работа с материали“	<p>Определя логическата последователност от операции при изработване на изделие;</p> <p>Установява свойства на материали и извършва разнообразни операции с тях;</p> <p>Съединява несложни детайли от различни материали;</p> <p>Изработва модели по свой проект, чрез самостоятелно моделиране, проектиране, проявява активност и организираност на работната среда.</p>
Тема: „Природата в дома“	<p>Съхранява природата около дома;</p> <p>Познава начини за отглеждане на цветя и декоративни растения в домашни условия;</p> <p>Подбира растителни видове, в зависимост от условията, които предоставят домашните помещения;</p> <p>Проектира, реализира и поддържа малък екологичен кът в дома и училището;</p> <p>Познава основни принципи в икебаната и съчетава в подходящ ритъм и форма цветни композиции.</p>

В заключение може да се каже, че е трудно да се изброят предимствата, които носи изучаването на изкуството икебана за формиране на естетическа култура у подрастващите.

Овладеяването на японското изкуство за аранжирване на цветя е продължителен процес, а изучаването му наподобява терапевтичен сеанс, в хода на който става приобщаване към света на красотата и хармонията в различните и форми, избавяне от стреса и лошото настроение. Следователно, от една страна хармоничното съжителство с природата внася настроение и уют в

бита и домашния интериор, то е хоби и развлечение за твореца, подходяща терапия, а може би и средство за медитация.

От друга страна - общуването с „майка-природа“, предизвиква дълбоко прозрение за смисъла на живота и човешкото съществуване, то е средство за самопознание и самоосъвършенстване.

Изкуството икебана се явява универсален начин за общуване между хора от различни страни и дава импулс за възникване на нова космополитна култура, обединяваща Изтока и Запада.

Разработката е представена на Научна конференция на Стопанския факултет при ЮЗУ „Н. Рилски“ „Икономика на свободното време“, проведена на 17-19 ноември 2005 г.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелиев, В., Н. Николова Цветя и букети. Пловдив, 1977
2. Георгиева, В. и колектив Държавни образователни изисквания за учебно съдържание в КОО „Бит и технологии“. Наредба № 2 от 18.05.2000 г. за учебно съдържание в КОО „Бит и технологии“, обнар. в ДВ бр.46 от 28.05.2004г.
3. Мирска, Р. Изкуството икебана. Изд. „Български художник“ С. 1988
4. Митова, Д. Технологичното обучение в Турция и България. сп. „Образование и квалификация“ кн.6, 1997 с.97-101
5. Митова, Д., Сравнителни аспекти на образователната политика при технологичното обучение в някои страни: основни методологични подходи, стратегии и детерминанти на образователно развитие. Научна конференция с международно участие (сборник, том 4 част 1), Стара Загора, 2003 с.149 -152
6. Папазова, Г., Р. Цанкова Цветя и декоративни храсти. Земиздат, С. 1994
7. Ikebana, New Guidebook, Shufunotomo Co., 1973Ikebana, L. Elizabeth, p. 1998

Доц. д-р ГАНЧО ГАНЧЕВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

THE BULGARIAN FOREIGN TOURIST MARKET: PARTIAL EQUILIBRIUM ANALYSIS WITH REER

Assoc. Prof. GANCHO GANCHEV, Ph.D.

SOUTHWESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The main objective of the paper "The Bulgarian Foreign Tourist Market: Partial Equilibrium Analysis With REER" is to evaluate an econometric equilibrium model for the Bulgarian foreign tourist industry. The main microeconomic assumptions of the model are the existence of identical consumers, identical composite tourist industry product and perfect market conditions. The REER is used as proxy for the composite product price and other proxies are introduced for foreign income and domestic tourist industry capacity. The data is deseasonalised on the basis of geometric mean approach and Hodrick-Prescott filter. The TSLS method of estimation is applied given the overidentified nature of the model. The estimation results are consistent with the core microeconomic theory. The estimated model allows for price equilibrium convergence. The dropping of the initial constraints allows for additional conclusions. The tourist industry can substantially gain from advertising, product diversification and lessened reliance on the summer income picks. The government, given the important macroeconomic role of the tourist industry under the CB regime and the potential tourist industry vulnerability, is strongly interested in implementing strategic measures guaranteeing sustainable tourist sector development.

Key words: Bulgarian tourist industry; Real Effective Exchange Rate; Partial Equilibrium; Econometric analysis

1. The Tourist Industry in Bulgaria

The tourist industry is one of the most dynamic sectors in the Bulgarian economy. The recent strategy of the Ministry of Economy and Energy of Bulgaria includes the tourism, together with the manufacturing industry and the Small and Medium Size sector, in the group of the most competitive sectors of the Bulgarian economy. The present (200-2006) and the new (2007-2013) National Development plan also rely on tourism as one of the engines of economic growth.

The tourist sector is important also from macroeconomic point of view. It's one of the few sectors generating positive foreign trade results and contributing to the external equilibrium of the Bulgarian economy.

On the other hand, the worsening of the current account deficit is one of the biggest flaws of the Bulgarian economy. On the other, the role of the tourist sector becomes crucial as a source of foreign currency. The fixed exchange rate regime of the Bulgarian

lev makes the position of the tourist sector even more vital for the national economy.

Nevertheless, there are relatively few analytical papers trying to explain the factors behind the strong expansion of the tourist industry. As a consequence, it is not known to which extent the present macroeconomic stability is compatible with tourist sector strong growth and what external factors may affect the industry performance.

The aim of the present paper is to suggest a simple explanation of the tourist industry growth, based on the partial equilibrium analysis. Keeping the analysis as simple as possible, we can still explain what are the main driving forces and the possible threats to the tourist sector.

2. A Simple Partial Equilibrium Model

The main objective of the paper is to evaluate the demand and supply curves for the Bulgarian foreign tourist services market.

For this purpose, we assume that the demand side consists of n identical consumers enjoying identical linear utility functions and identical income levels. Furthermore, we conjecture that these consumers buy the same constant basket of goods and services. In brief, we have identical consumers buying the same composite product.

To simplify additionally our task, we presume that foreign tourists' basket coincides with the basket, used by the authorities to compute the Real Effective Exchange Rate (REER). Thus the REER becomes the "price" of one unit of compound tourist' services product, bought and sold on a perfect market.

Both the supply and demand of tourist services are supposed to depend on the price, i.e. on the REER. The quantities of tourist services supplied and demanded coincide in our case with the real foreign tourist spending and are taken from the respective item of the balance of payments statistics of Bulgaria.

Consequently we can write two equations:

$$(1) \quad ST = ST(REER, CT)$$

$$(2) \quad DT = DT(REER, YF)$$

Where ST stands for the supply of tourist services; DT represents the foreign demand; CT is the capacity of domestic tourist industry and YF reflects the foreign income.

As a result of this formulation, the supply and demand for tourist services are supposed to depend additionally on domestic tourist industry capacity and foreign income level respectively. The latter two variables can be interpreted as shift parameters, displacing supply and demand curves.

Since in equilibrium the supply equals demand, we have two equations, one dependent and three exogenous variables.

From the point of view of econometric estimation, the two simultaneous structural equations system with three instrumental variables is clearly over identified, so the

Ordinary Least Squares (OLS) method is not applicable (Piganiol B.:1978: 94). In this case we can apply the two-stage LS method (TSLS).

Another problem is the seasonality. This is especially true in the case of foreign tourism earnings, represented at Figure N1. One can easily observe the summer picks of foreign tourist spending in Bulgaria. The seasonal factors seriously worsen the results of econometric estimation of the relations between dependent and independent variables.

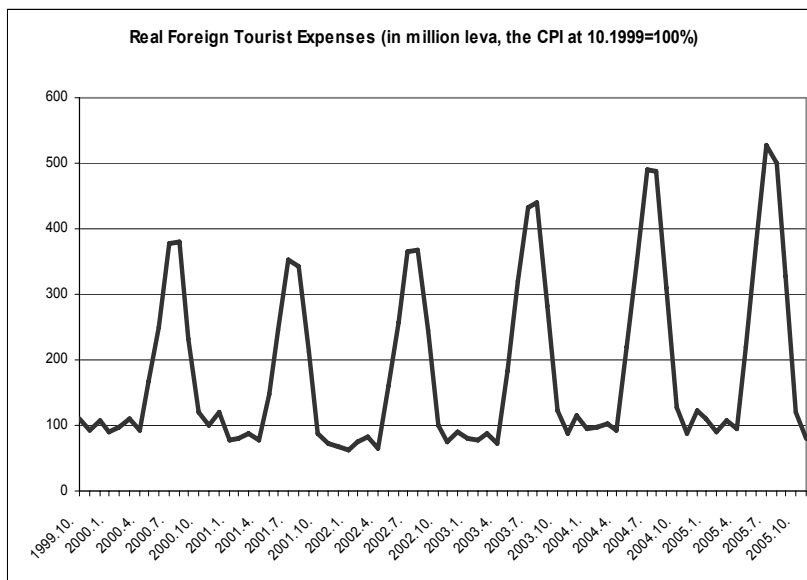
To resolve this problem, we applied two variants of seasonal adjustment. The first is based on the multiplicative moving average method. The calculation involves the geometric mean centered moving average technique, used by the econometric package Eviews. The results of the seasonal smoothing are presented in the Appendix I.

The second approach exploits the Hodrick-Prescott filter (Hodrick, R.J. and E.C. Prescott: 1997: 1–16). The latter is a two-sided linear filter that computes smoothed sequences by minimizing the series' variance, subject to penalty constraints. In our case the penalty parameter λ equals 14400, level appropriate for monthly data. The results are presented in graphical form in the Appendix II.

The difference between the two methods is in the degree of smoothing. The Hodrick-Prescott filter allows for much smoother series, suitable for analyzing long term relations, but implies additional loss of information.

Another problem is the cointegration of data series. For this purpose we applied Augmented Dickey-Fuller Unit-Root test for all series drawn in the analysis. All the seasonally adjusted data correspond to an $I(1)$ process (the unit-root hypothesis cannot be rejected for the first differences), so the series are integrated of the same order and can be estimated as a system without additional transformations.

Figure N1
Real Foreign Tourist Expenses in Bulgaria

Sources: The Bulgarian National Bank and The National Statistical Institute, different Issues.

3. Proxies and Estimation Results

Some of the variables from the equations (1) and (2) are relatively easy to evaluate. This applies especially to the REER. The data about the real effective exchange rate is regularly published by the National bank of Bulgaria (BNB). The same applies to the data about the real foreign tourist expenses, respectively the variables ST and DT.

On the other hand, it is difficult to obtain data about the domestic tourist industry capacity and foreign income, especially on monthly basis. The natural solution is look for proxies.

In the case of domestic tourist industry capacity we used the data about the real credit to the private sector as a proxy. The real credit equals the commercial banking sector lending to the private sector, divided by the CPI. The real credit to the private sector (the variable *rcps*) turns out to be highly correlated with tourist industry performance.

The variable is used for the econometric estimation in two variants. First, as *rcpssa*, reflecting the seasonally adjusted data for

the real credit and secondly, as *rcpshp*, staying for the real credit time series smoothed by a Hodrick-Prescott filter.

The same approach is applied to the proxy, dealing with the foreign income. The variable, used in this case is the M3 money supply in the euro area. The latter variable is generally correlated with the income growth, on the one hand, and reflects the demand dynamics in the most important for the Bulgarian foreign tourist earnings economic region (EC), on the other. The variable is employed in both seasonably adjusted and filter smoothed variant.

The results of the seasonably adjusted econometric estimation are as follows:

$$(3) \text{ RTESA} = 0,005 \cdot \text{RCPSSA}(-8) + 0,993 \cdot \text{REERSA}(-1)$$

$$(4) \text{ RTESA} = 0,040 \cdot \text{EUROM3SA}(-8) - 0,557 \cdot \text{REERSA}(-7)$$

The numbers in brackets display the time lags. All the coefficients are significant with the exception of coefficient before REERSA in the equation (4). The absolute ratio between the coefficients, reflecting the impact of price (REER) on the quantities

supplied and demanded respectively (0,993/0,557=1,783) is obviously higher than one, implying equilibrium non-convergence property of the system, according to the elementary rules of the partial equilibrium stability dynamics (Ory J-N and Raimbourg Ph.: 1995: 57).

This means, that the system is not supposed to return to equilibrium if disturbed. However, since the second coefficient is not significant, we may conjuncture that the disequilibrium dynamics is not highly probable.

The filter smoothed variant of the estimation takes has the following parameters:

$$(5) \text{RTEHP} = 0,011 \cdot \text{RCPSHP}(-6) + 0,995 \cdot \text{REERHP}(-3)$$

$$(6) \text{RTEHP} = 0,090 \cdot \text{EUROM3HP}(-6) - 2,444 \cdot \text{REERHP}(-2)$$

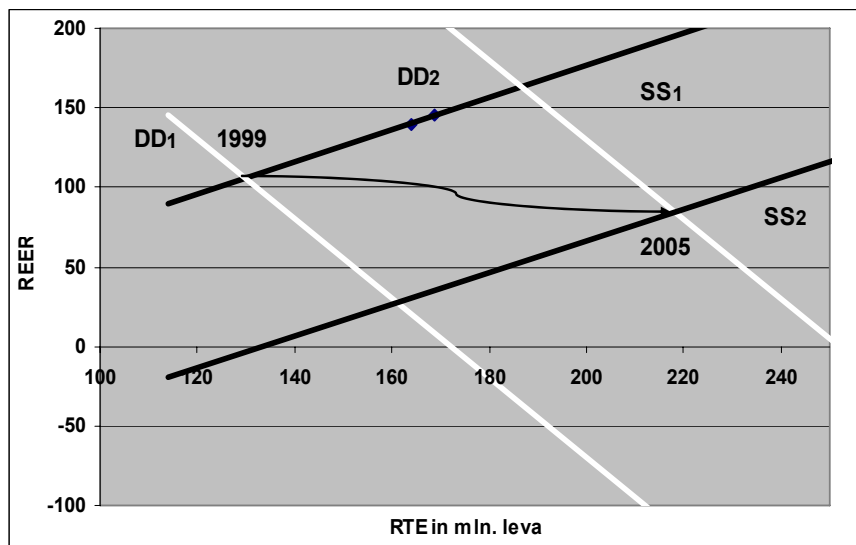
In this system all the coefficients are significant. The equilibrium dynamics

properties are also different. The absolute level of the price (REER) related coefficients ratio is less than one (0,995/2,444=0,407) thus allowing for equilibrium convergence.

The equilibrium convergence should not be overestimated, because it does not preclude overcapacity. In fact an exogenous decline in demand (provoked by income decline for example) will simply enforce short run market equilibrium without affecting the overcapacity and the eventual overindebtedness of the tourist industry.

However, if we drop the simplifying assumption about REER (if the REER does not equal the real tourist services price) then an enhanced price sensitivity of the tourist sector to the market excess demand could insure short-run equilibrium. To illustrate this, we can visualize the supply and demand interplay.

Figure N2
Supply and Demand Curves of the Bulgarian Foreign Tourist Market

The Figure N2 plots the supply and demand schedules based on the HP filter smoothing estimation (equations 5 and 6). The SS1 and SS2 lines stand for the supply

in 1999 and 2005, while the DD1 and DD2 lines replicate demand.

As we can see from the figure, the real equilibrium level of tourist services, in terms of REER, declines. The main reason for this

is the fast increase in supply. Therefore, we can expect that either the effective prices had declined or that the tourist industry had accepted capacity underutilization.

Yet we have serious reasons to speculate that the industry could have obtained higher efficiency with less investment.

4. Some Conclusions about Bulgaria as Foreign Tourist Destination

The econometric estimation of the partial equilibrium model allows for some additional conclusions about the Bulgarian foreign tourist industry.

The first conclusion is obvious and it means that the price (REER) affects the industry dynamics. Since however (as one can easily see from the smoothed series) the REER has a stable upward trend (this trend is generally not affected by the tourist industry itself), the growth of the sector cannot be explained by the low (compared to the EU and Russia) price level in Bulgaria.

The main driving forces are the tourist industry capacity building, including the increasing leverage, on the supply side, and the regular income growth in the countries, consuming Bulgaria's tourist services, on the demand. The model suggests that in 2005 the tourist sector suffers probably from excess supply and would need to lower prices.

While the factors, affecting the slope of the demand and supply schedules are in principle of a short-run nature, the time lags are relatively long- up to six months. This signifies that price shocks need fairly long

periods to be absorbed. The long delay of demand response can be explained by the contracting practices at the international tourist market.

The long term (shift) factors (money supply/income and industry capacity/leverage) have more extended impact periods- up to eight months.

The model does not allow for long term (reflecting interrelations between demand and tourist industry capacity and labor supply) equilibrium dynamics investigation. Nevertheless we can conjecture that these relations probably do not overrule the possibility of overcapacity.

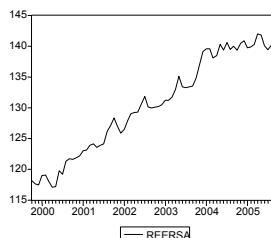
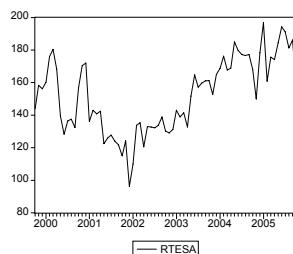
The model is based on the idea that the consumers of the tourist industry product are identical and the product is not diversified. The abolition of this constraint would certainly improve the ability of the tourist industry to adjust to the exogenous shocks.

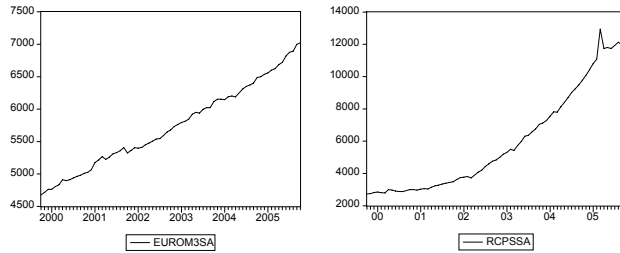
The advertising, product diversification and the diminishing of the tourist industry dependence on the summer picks, will certainly improve the foreign tourism prospects if combined with higher price sensitivity.

On the other hand, taking into account the important macroeconomic role the tourist industry is playing under the Currency Board Rule, the government is strongly interested in supporting the tourist industry.

So the tourist sector needs complex strategy, including appropriate pricing, product strategy, financing and government support.

APPENDIX I Seasonal Adjustment

System: SYS01
 Estimation Method: Two-Stage Least Squares
 Date: 02/09/06 Time: 23:23
 Sample: 2000:06 2005:10
 Included observations: 65
 Total system (balanced) observations 130

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.005118	0.000813	6.294759	0.0000
C(2)	0.942925	0.035525	26.54282	0.0000
C(3)	0.039820	0.008209	4.850923	0.0000
C(4)	-0.557217	0.355911	-1.565609	0.1199

Determinant residual covariance 1802.381

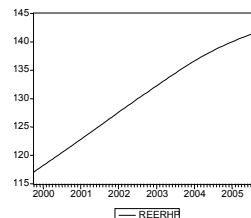
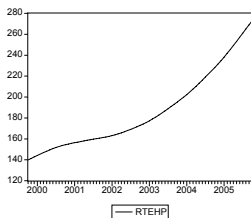
Equation: RTESA = C(1)*RCPSSA(-8) + C(2)*REERSA(-1)
 Observations: 65

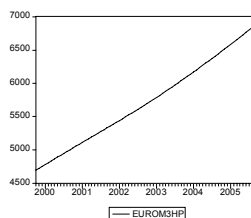
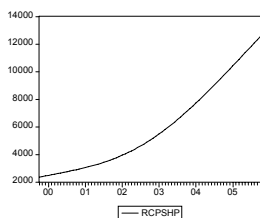
R-squared	0.625280	Mean dependent var	151.0253
Adjusted R-squared	0.619332	S.D. dependent var	23.43377
S.E. of regression	14.45824	Sum squared resid	13169.56
Durbin-Watson stat	0.776471		

Equation: RTESA = C(3)*EUROM3SA(-8) + C(4)*REERSA(-7)
 Observations: 65

R-squared	0.554181	Mean dependent var	151.0253
Adjusted R-squared	0.547104	S.D. dependent var	23.43377
S.E. of regression	15.77035	Sum squared resid	15668.35
Durbin-Watson stat	0.662205		

APPENDIX II Hodrick-Prescott Filter

System: SYS02
 Estimation Method: Two-Stage Least Squares
 Date: 02/09/06 Time: 23:35
 Sample: 2000:04 2005:10
 Included observations: 67
 Total system (balanced) observations 134

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.011026	0.000216	50.96058	0.0000
C(2)	0.995344	0.009978	99.75842	0.0000
C(3)	0.090415	0.003213	28.13732	0.0000
C(4)	-2.443921	0.138907	-17.59388	0.0000

Determinant residual covariance 101.5096

Equation: RTEHP = C(1)*RCPSHP(-6) + C(2)*REERHP(-3)

Observations: 67

R-squared	0.986728	Mean dependent var	190.0609
Adjusted R-squared	0.986524	S.D. dependent var	35.80847
S.E. of regression	4.156864	Sum squared resid	1123.169
Durbin-Watson stat	0.014883		

Equation: RTEHP = C(3)*EUROM3HP(-6) + C(4)*REERHP(-2)

Observations: 67

R-squared	0.958411	Mean dependent var	190.0609
Adjusted R-squared	0.957771	S.D. dependent var	35.80847
S.E. of regression	7.358535	Sum squared resid	3519.622
Durbin-Watson stat	0.010610		

Разработката е представена на Международен конгрес: „Tourism&Hospitality Industry 2006. New Trends In Tourism and Hospitality Management”, 3-5.05. 2006 г., гр. Опатия, Република Хърватска

REFERENCES

1. Ministry of Economy and Energy of Bulgaria, Strategy for Improvement of the Productive Sector (2000-2006).
2. Hodrick R.J. and Prescott E.C., (1997) “Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation,” Journal of Money, Credit, and Banking, 29, pp. 1–16.
3. Piganiol B., (1978) “Statistique et Econometrie”, Dalloz, Paris, 180 p.
4. Ory J-N and Raimbourg Ph., “Microeconomie”, BREAL, 1995, 204 p.

**Доц. д-р ГЕОРГИ Л. ГЕОРГИЕВ,
зл. ас. ДЕСИСЛАВА СТОИЛОВА**

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

PROTECTED TERRITORIES IN BULGARIA AND DEVELOPMENT OF TOURISM

*Assoc. Prof. GEORGI L. GEORGIEV, Ph.D.,
CHIEF ASS. PROF. DESISLAVA STOILOVA
SOUTHWESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD*

Abstract: This paper is intended to present and study the main categories of protected territories of global and national importance. The main categories protected territories in Bulgaria, namely reserves, national and natural parks, protected areas, and natural monuments have been characterized. They are presented as territories of great recreational potential and a base for development of ecotourism. The main ecotourist destinations are pointed out in parallel to the analysis of crucial challenges of ecotourism development in Bulgaria.

Key words: ecotourism, tourist destination, protected territories, national parks, natural parks

In 1994, after twenty years of efforts, the International Union for Conservation of Nature (IUCN) developed and presented a common, acceptable for all the countries classification of the protected territories. Classifying each protected territory into a certain category allowed their managing directors to use the experience of their colleagues from different regions all over the world and to coordinate their efforts. **As a main criterion for applying a protected territory to the proper category is defined its purpose of management. The system of categories developed by the IUNC assists and supports the legal framework in different countries, in order to promote development of internal systems of protected territories and basic parameters for their management.**

According to the IUCN the basic point in categorizing a protected territory has to be its definition. **The protected territory is an area situated within the mainland or water, intended to protect and preserve the biological diversity, natural and cultural values, which is maintained by legal or other effective ways and means.** This definition comprises the protected territories in total, and all the categories have to be coordinated with it. It is important to have in mind that although all

the protected territories have to satisfy the definition's requirements, the particular purposes for declaring a territory as a protected one are different.

The main goals for declaring and supporting a protected territory are as follows:

- Scientific researches;
- Preservation of nature;
- Protection of species and genetic diversity;
- Conservation of environmental functions;
- Protection of cultural and natural monuments;
- Recreation and tourism;
- Education;
- Sustainable use of the natural resources;
- Protection of cultural and traditional features.

According to the IUCN observing the main purposes, combinations, and priorities results in the following variety of protection forms:

- Strict regime of protection (natural reserve). This is a territory, where the nature is still in its initial, original condition, and therefore it is under the strict regime of protection;

- Preserving the ecosystems and organizing the recreation (national park);
- Conserving the natural resources (natural monuments);
- Protection with care (protected habitat);
- Conserving the landscape (protected landscape);
- Sustainable usage of the natural ecosystems (protected territory with use of the resources)

The reserves with strict regime of protection, national and natural (regional) parks, and so-called manageable reserves are considered to be of vital importance for conservation of the biological diversity.

According to Bulgarian legislation they correspond to the national and natural parks, reserves and maintained reserves, and protected areas.

At the same time, during the last few years the EU accession process results in adoption of the Law for Biological Diversity (2002), which allows Bulgaria to transpose most of the European legislative instruments in the scope of wild nature conservation, including the Directive 91/43/EEC (Directive of the EU for conservation of the natural habitats, wild flora and fauna, 1992). **By means of this law Bulgaria built its own national ecological network, which comprises protected zones, protected territories, and buffer zones.**

In 1998, as a result from efforts lasting several years, a new Law for Protected Territories was adopted. It is consistent with all the international requirements in this field. **This new law established six categories protected territories: reserves, national parks, natural parks,**

maintained reserves, protected areas, and natural monuments.

According to the law, as reserves can be declared patterns of the natural ecosystems, which include peculiar wild species (vegetable and animal), as well as their habitats. These territories are administered with the purpose of conserving their natural character; developing research and educational activity (or ecological monitoring); protecting the genetic resources; conserving the natural habitat and population of protected, rare, endemic, and relict species; developing a network of ecosystems and threatened habitats, representative of Bulgaria and Europe. All kind of activities are forbidden in the reserves, excluding their protection, scientific visits, and collection of seeds, plants and animal species with research purpose, or for their recovery within other areas in quality, means and time which prevent ecosystems from destroying.

At the moment 55 reserves are declared in Bulgaria within the area of 76978,3 hectares (ha) (*Table 1*). Some of the most important are the Central Rila Reserve (12393,7 ha) at the Rila Mountain and Djendema (4220,2 ha) at the Central Balkan Mountains. The smallest Bulgarian reserves are Kitka (25,4 ha) and Milka Island (30,0 ha) at the Danube. It is noticeable that most of the Bulgarian reserves cover small areas. Some of them are situated along the Danube (Kitka and Milka), Skakavitza (70,8 ha) is within the territory of the Rila National Park; however, some of the others are located out of the borders of bigger protected territories (national and natural parks), and require serious efforts for their protection.

Table 1
Bulgarian Reserves Distribution

Reserves (ha)	Number	Relative share (%)	Total area (ha)	Relative share (%)
≤ 100	6	10,91	333.5	0.43
100-200	6	10.91	943.7	1.23
200-300	1	1.82	211.0	0.27
300-500	2	3.64	777.5	1.01
500-1000	12	21.82	8667.0	11.25
1000-1500	12	21.82	14841.3	19.28
1500-2000	6	10.91	10080.0	13.09
2000-2500	1	1.82	2248.6	2.92
2500-3000	2	3.64	5402.6	7.02
3000-4000	5	9.09	16859.2	21.90
≥ 4000	2	3.64	16613.9	21.58

Another interesting fact is that within the national and natural parks are located 26 reserves with total area of 55327 ha, which is up to 71,87% of their aggregate territory. This means that the most important Bulgarian reserves are provided with proper regime of protection and conservation of the most valuable genetic patterns of Bulgarian flora and fauna.

As a positive fact it should be also underlined that most of the reserves outside the national parks are surrounded by so-called buffer zones, which restricts the anthropogenic influence within narrow limits.

National parks are territories free of towns and villages. They comprise natural ecosystems with great diversity of vegetable and animal species and habitats, peculiar landscapes, and objects of the inanimate nature. The national parks are managed with the

purpose of maintaining the ecosystems diversity and protecting the wild nature; preserving the biodiversity at the ecosystems; promoting scientific, educational and recreational activities; developing tourism and ecological means of living.

Serious attention is paid to the functional zoning of the territory. The following zones have been formed: reserves and maintained reserves; tourist zones; zones of the mountain hostels, administrative centers for management and maintenance of the parks and sports facilities; other zones according to the specific conditions in the parks.

Regulation of great importance for nature conservation is the prohibition against building within the national parks, except for mountain hostels, facilities for drinking water, administrative buildings and facilities intended to cater for the tourists,

underground communications, current repairs, roads and other facilities. Any production activities are also prohibited except for maintenance and restoration works in the forests, lands and waters. Activities such as clear felling, usage of fertilizers and other chemical substances, import of plants and animal species not typical of the region, pasture are also forbidden. The same holds true in respect of collecting herbs, wild plants and animals, fossils and minerals; damaging the natural condition of waters, water streams,

watersides, and contiguous territories; damaging rocky formations; hunting and breeding animals; sport fishing and fish-breeding; polluting lands and waters with industrial and food scraps; intervening in the biodiversity; collecting rare, endemic, relict, and protected species, etc.

Three national parks are declared in our country within the area of 193047,9 ha including 42269,5 ha reserve territories, which is up to 21,9% of the total national parks area, and up to 54,9% of the total area of the reserves. (Table 2)

Table 2
National Parks in Bulgaria

National Park	Promulgation Order and Date	Area (ha)	District	Reserves	Area (ha)
Rila	397/15.10.1999	81 046.0	Pazardjik Sofia Kyustendil Blagoevgrad	Parangalitza Ibur Central Rila Reserve Skakavitza	1509.0 2248.6 12393.7 70.8
Pirin	395/15.10.1999	40 332.4	Blagoevgrad	Djindjiritza Ulen	2873.0 3156.2
Central Balkan Mountains	396/15.10.1999	71 669.5	Lovech Gabrovo Sofia Plovdiv Stara Zagora	Boatin Tzarichina Koziata Stena Steneto Sokolna Peeshkite Skali Severen Djendem Djendema Stara Reka	1597.2 3418.7 904.3 3578.3 1250.0 1465.0 1610.0 4220.2 1974.7

According to the Law for the Protected Territories (1998), the Ministry of Environment and Waters of the Republic of Bulgaria delegated the development of so-called plans for management of the national parks. After the public discussions intended to allow local population to take an active part in the management of the protected territories, and after several councils of experts the plans for management of all the three Bulgarian national parks was adopted. These plans provide description of all

allowed and advisable activities within the national parks. At the same time, the Law for the Protected Territories and the Instruction for Development of Plans for Management regulate the development methodology and the implementation responsibilities. The plans for management are adopted by the Council of Ministers on the base of an official conclusion from the High Expert Council at the Ministry of Environment and Waters, which comprises representatives of the interested state

services, municipalities, scientific and non-governmental organizations. The plans have been developed on the base of the following important factors: available information about the protected territories, conditions of different biological species and habitats, entire conditions of the environmental components in the park, available infrastructure, and ways and means of parks usage by the local population, municipalities, and visitors.

In accordance with the Law for the Protected Territories (1998), the Ministry of Environment and Waters administers Bulgarian national parks. Park administrations are regional offices of the Ministry, which execute the functions of management and protection of the parks, development plans implementation, coordination and control, environmental components monitoring, keeping the database, and prosecution of the trespassers. The managing directorate of the Rila National Park is located in Blagoevgrad. There are also nine park offices. The managing directorate of the Central Balkan Mountains is situated in Gabrovo. It has a head office in the town of Troyan, and six other offices in villages contiguous to the park. The managing directorate of the Pirin National Park is located in the town of Bansko, and three park's offices can be found in Sandanski, Dobrinishte, and Kresna.

Natural parks in Bulgaria are territories, which include various ecosystems with diversity of vegetable and animal species and habitats, peculiar landscapes, and objects of the inanimate nature. The natural parks are administered by the purpose of conserving ecosystems and protecting biodiversity; developing scientific, educational, and recreational activities; allowing sustainable usage of renewable natural resources, developing tourism and keeping traditional means of living.

An important point, distinguishing these territories from the national parks is that within the natural parks can be established towns, villages, resorts; production activities can be organized and maintained, but only if they are not pollutant. At the same time some activities are prohibited within the natural parks. For example clear felling, importing vegetable and animal species which are not inherent to the region, depasturing, collecting fossils and minerals, damaging rocky formations, collecting rare, endemic, relict and protected species, extracting mineral resources, etc.

At the moment there are 10 natural parks in Bulgaria within the total territory of 236392,5 ha, including 13112,9 ha reserves and a maintained reserve with area of 385,2 ha. (Table 3)

Table 3
Natural Parks in Bulgaria

Natural Park	Promulgation Order and Date	Area (ha)	Reserves	Area (ha)
Vitosha	III-a 15422/27.10.1934	26 606.6	Bistrishko Branishte Torfeno Branishte	784.1 1061.6
Rusenski lom	586/26.02.1971	3 408.0	-	-
Sinite Kamani	893/28.10.1980	11 380.8	Kutelka	645.1
Shumensko Plato	79/05.11.1980	3 939.9	Bukaka	62.6
Zlatni Piasatzi	2134/03.02.1943	1320.0	-	-
Vrachanski Balkan	1449/21.12.1989	28 844.8	Vrachanski Karst	1438.9

Strandja	RD-30/24.01.1995	116 136.2	Silkosia Uzunbojak Vitanovo Sredoka Tisovitza	389.6 2529.6 1112.4 607.8 749.3
Rilski Manastir	03.2000	27 370.7	Rilomanastirska gora	3676.5
Persina	RD-684/19.12.2000	21 762.3	Kitka Milka Persinski Blata (Maintained Reserve)	25.4 30.0 385.2
Bulgarka	RD-775/09.08.2002	21 772.2	-	-
TOTAL		262 541.5		13 129.9

According to the Law for the Protected Territories, the Ministry of Agriculture and Forests, as well as some physical and juridical persons, and municipalities, which are owners of forests, lands, and waters, located within the protected territories are responsible for their management and protection. The National Directorate of the Forests at the Ministry of Agriculture and Forests establishes specialized directorates of the natural parks intended to implement their plans for management and development. Directorates' functions, goals, and activities are determined by the internal regulations, approved by the managing director of the National Directorate of the Forests. All the natural parks in Bulgaria are assigned such directorates. Most of them have developed plans for management.

As maintained reserves are declared ecosystems, which include rare or threatened with extinction vegetable and animal species, and their habitats. Such reserves are administered for the purpose of maintaining its natural character; developing scientific and educational activities (or ecological monitoring); regenerating some vegetable and animal populations (or their habitats); conserving genetic resources. Within the maintained reserves all the activities are prohibited, except for the protection; research or educational visits; collection of seeds, wild plants and animals; maintaining, regulating or regenerating activities.

Establishing such a category is due to the fact that the strict reserve regime (prescribed by the already abolished Law for the Nature Protection) is not applicable to the moist zones, because of its peculiarity as a specific habitat, which could not be treated separately from its surroundings. Therefore, by establishment of this category, a solid base has been created for protection of the most important moist zones in Bulgaria. Introducing such a protected territory allows the best coordination of its national value and the admissible maintaining activities, provided by the legislation.

It is noticeable that this category comprises most of the little forest reserves, which have often been negatively affected by the forestry enterprises in the neighborhood. Therefore, for the purpose of preserving these perennial plants, which are of serious scientific interest, certain intervention is allowed as prescribed by the categorization ordinance. At the moment 35 maintained reserves are declared in Bulgaria within the total area of 4451,7 ha. The most important of them are Atanasovsko ezero (1050 ha), near the town of Burgas and Srebarna (902,1 ha) located to the west of the town of Silistra. The smallest ones are Amzovo (0,3 ha) located in the region of the Smolian Lakes, and Sand Lily (0,6 ha) near the town of Sozopol. However, maintained reserves in our country are relatively small protected territories and 20 of them include area of less than 50,0 ha. (Table 4)

Table 4
Maintained Reserves Distribution

Maintained Reserves (ha)	Number	Relative share (%)	Total area (ha)	Relative share (%)
≤ 10	3	8.57	6.3	0.14
10-20	4	11.43	45.7	1.03
20-30	2	5.71	52.3	1.17
30-40	9	25.71	317.8	7.14
40-50	2	5.71	90.8	2.04
50-100	6	17.11	460.6	10.35
100-350	5	14.29	678.1	15.23
350-500	2	5.71	848.0	19.05
500-1000	1	2.86	902.1	20.26
≥ 1000	1	2.86	1050.0	23.59

Another category of protected territories is so-called protected area. **According to the definition, as protected areas are declared territories with peculiar landscapes, including results from the harmonic coexistence of the human beings and nature, as well as the habitats of rare or vulnerable vegetable and animal species. These areas are administered for the purpose of conserving landscape components; protecting, maintaining, and regenerating the habitats in conditions that respond to the ecological requirements of the species under protection; developing scientific researches, educational activities, ecological monitoring, and tourism.**

At the moment 411 protected zones are declared in Bulgaria within total area of 52801,0 ha. Obviously, some additional corrections are inescapable in the future, mainly because of continuous re-categorization of the historical and natural monuments, and forthcoming amendments in the Law for the Biological Diversity, intended to give the buffer zones surrounding reserves a statute of protected areas. It is interesting to note that declaring the national parks, reserves, and maintained reserves as territories exclusively state property is going to become more and more difficult in the future. Therefore the protected areas in Bulgaria are undergoing a gradual transformation into the main protected territories, conserving unique biodiversity.

Chart 1

**Distribution of the Protected Areas in Bulgaria
(Districts and Number)**

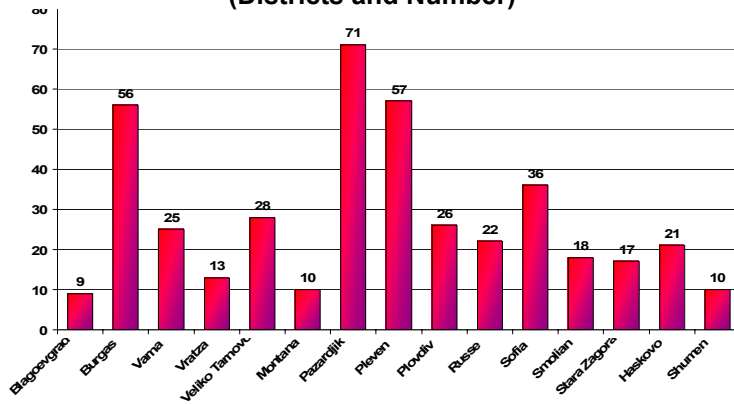

Chart 2

**Distribution of Protected Areas in Bulgaria
(Districts and Total Area)**

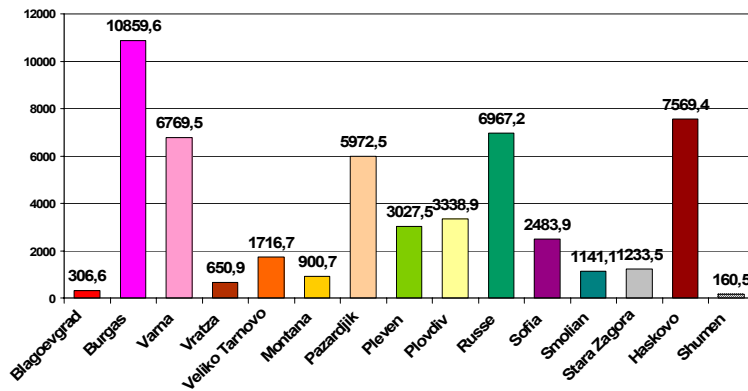

Chart 3

**Distribution of Protected Areas in Bulgaria
(Biogeographical Regions and Number)**

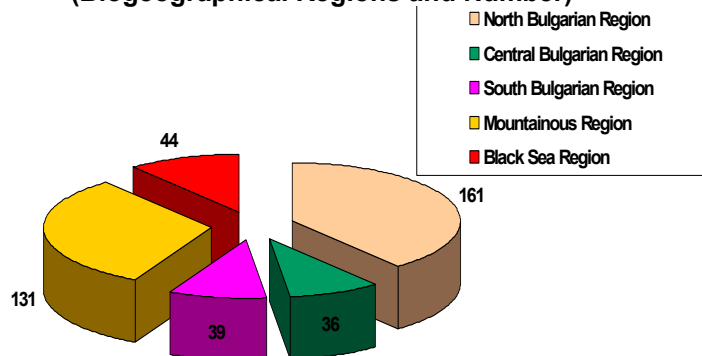
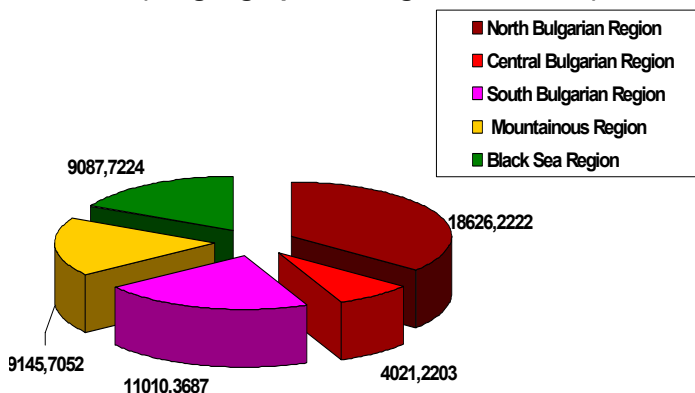

Chart 4

**Distribution of Protected Areas in Bulgaria
(Biogeographical Regions and Area)**

According to the legislation in force, natural monuments comprise peculiar objects of inanimate nature as rocky formations, earth pyramids, caves, pot-holes, waterfalls, fossils and minerals, sand dunes, and other objects of exceptional value due to their inherent rarity, representative character, aesthetics, or great importance for the science and culture. Natural monuments are administered for the purpose of conserving their natural features and are declared with their contiguous territory, which is necessary for their protection. Within the borders of the natural monuments some activities are prohibited, namely these that can destroy monument's natural condition or jeopardize its aesthetic value. Specific measures for protection, maintenance, and regeneration of these territories are allowed only in accordance with the permission of the Ministry of Environment and Waters, coordinated with the owners of the natural monuments and other interested institutions.

Obviously there are territories in Bulgaria with great recreational potential, which is a solid base for development of ecotourism.

Ecotourism is a specific form of tourism, based on the nature. During the last few years it has held the attention of the experts in this field as an instrument for sustainable development. As a result the term

“ecotourism” is often used on the one hand as a concept of sustainable development, and on the other hand as a market segment of the tourist branch.

According to the IUNC, ecotourism is defined as travel or visit, responsible for the environment, to the relatively unspoiled countryside for the purpose of pleasuring and perceiving the nature (including all the concomitant present and historical cultural monuments). This is a form of tourism, which supports the environment protection. Visitors have relatively low negative effects on the environment and ensure active and profitable development of the local population.

However, ecotourism is intended to achieve the sustainable development results. All the tourist activities – recreation, business, congressional and ecological tourism include the sustainability. In other words, the process of planning and developing tourist infrastructure, its functioning and marketing has to be focused on the ecological, social, cultural, and economic criteria for sustainability.

Ecotourism take a special place in the sphere of the tourism because of its clear and precise orientation towards principles and leading directions, based on the standards of sustainability. Nowadays, a clear trend towards dynamic growth of the potential tourist market can be observed in

Bulgaria. There is a real opportunity for our country to become a regional and European leader on this developing market (National Strategy for Ecotourism, 2001).

Bulgaria is situated in the Southeast Balkans. Biogeographically our country falls within the range of deciduous and mixed forests at the temperate zone in the northern hemisphere. Its floral diversity includes 7200 species of green seaweed, moss, ferny, gymnospermous and other plants. The higher plants are approximately 3550-3750 species, 846 under species, and 2000 varieties, classified in 130 families and 872 genres. The forests are dominant. They cover 30,16% of the country's territory. Approximately 29000 animal species have been discovered, but the real number is considered to be over 56000. Vertebrates form 2,5% of Bulgarian fauna and comprise 736 species. One of the main features of our flora and fauna is its endemic and relict character.

In conclusion, Bulgaria is a country with great and unique biodiversity, which is important natural resource for ecotourism development. System of protected territories has been established within 5% of the total country territory in order to protect and conserve the natural habitat.

Another important resource for ecotourism development is the cultural and historical heritage of our country. The most valuable part of it has the statute of protection as a cultural monument. Approximately 40000 objects have been recognized as cultural monuments of national and international importance. In addition to thousand events, traditions, and ceremonies, they represent Bulgaria's cultural diversity. Undoubtedly, this cultural, biological, and landscape diversity forms an attractive combination (The National Strategy for Ecotourism, 2004).

Obviously, the ecotourism in Bulgaria is closely connected with nature protection. It is mostly developing in the neighborhood of the protected territories, natural attractions, cultural and historical monuments.

Moreover, one of the most typical features of the regions, which are main ecotourist destinations, is community with living standards intended to support the conservation of nature, protect cultural monuments and traditions, and develop sustainable means of living. Furthermore, this combination of natural and anthropological elements is supported by a strong sense of local identity. It is based on a great diversity of local customs, traditions, cuisine, agricultural practices, architecture, and history. Ecotourist destinations are basic supporting points for ecotourism development and main components of a future national program for development of ecotourism in Bulgaria. The ability to act local and think global should be applied to these ecotourist destinations. Thereby each of them can be transformed into a local center for sustainable ecotourism, intended to contribute to the national framework of tourist products and services, based on biodiversity protection, cultural heritage, sustainable means of living, and local economic growth. Actually, this approach and its products are some of the most important competitive advantages of Bulgaria.

Within our country are located the following important ecotourist destinations:

➤ ***Southwestern ecotourist destination*** comprises parts of the Rila and Pirin National Parks, the Natural Park Rila Monastery, and great numbers of protected areas, natural, cultural and historical monuments.

➤ ***Ecotourist destination the Western Rhodope Mountains*** is one of the most attractive regions for development of ecotourism in Bulgaria. In this context, the protected areas in the region of the towns of Batak, Velingrad, Shiroka Laka, Asenovgrad, as well as the protected territories around the Monastery of Bachkovo head the list.

➤ Development of the ***ecotourist destination the Eastern Rhodope Mountains*** is mainly connected with the protected areas *Fist Rock, Ribino,*

Patronka, Oreshari, Maiden Rock, etc. This destination also includes some of the most significant cultural and historical monuments in Bulgaria, namely the ancient settlements of Perperikon and Tatul.

➤ **Ecotourist destination Strandja Mountains, Eastern Thrace, and Southern Black Sea Coast** is the most developed tourist region in Bulgaria. Its development is concentrated on the protected areas around the region of moist zones near the town of Burgas, as well as the protected areas Silistar, Veleka, and the Natural Park Strandja Mountains.

➤ **Tourist destination the Eastern Balkan Mountains** also offers appropriate conditions for ecotourism development around the protected areas in this part of the country, and mainly in the Kamchia Mountains.

➤ Special pilot project for supporting ecotourism has been developed for the **ecotourist destination National Park Central Balkan Mountains – South**. Some of the main participants in this project are the municipalities of Kalofer and Karlovo.

➤ **Ecotourist destination National Park Central Balkan Mountains – North** is one of the most developed tourist regions in Bulgaria.

➤ Parts of the Rila and Vitosha National Parks fall into the **ecotourist destination Vitosha Mountains – Northern Rila Mountains**. Another pilot project comprises two park areas, namely Govedartzi and Beli Iskar.

➤ Formation process of the **ecotourist destination Western Border Areas** is still in its initial stage. At the

moment it is necessary to develop a number of new projects, based on correct expert assessment.

➤ Further development of the **ecotourist destination Western Balkan Mountains** is mainly connected with the natural monument Belogradchik Rocks, and some protected areas.

➤ **Ecotourist destination the Northern Black Sea Coast and the Dobroudja** is one of the well-developed destinations in Bulgaria. It comprises several protected areas, including the zones around Duran-kulak and Shabla, the reserve Kaliakra, and the protected area Balchik Botanical Garden, etc.

➤ **Ecotourist destination Danube Moist Zones** comprises Persina and Russenski Lom Natural Parks, as well as numbers of protected areas and historical monuments.

In spite of the undoubted achievement in the scope of ecotourism development in Bulgaria, there are some challenges, which are still persistent. First of all, the main weaknesses at the macrolevel are mostly due to lack of sustainable practices in the field of agriculture and forestry, emigration, loss of traditions, destroyed and ugly urban infrastructure, lack of managerial skills, planning process, database and interpretative programs, etc. Unfortunately, the attempts at decentralizing management and planning process are insufficient and inadequate to ensure the competent local governments' participation.

Solving the most important challenges in their entirety and interaction will contribute to the transformation of ecotourism into one of the most perspective tourist branches in Bulgaria.

Разработката е представена на Международен конгрес: „Tourism&Hospitality Industry 2006. New Trends In Tourism and Hospitality Management”, 3-5.05. 2006 г., гр. Опатия, Република Хърватска

REFERENCES

Georgiev, G., *Criteria and Indicators for Recreational Assessment of the Protected Territories' Biodiversity in Bulgaria*, in Problems of the Geography, Bulgarian Academy of Science, Sofia, 2005, p.1-24

Georgiev, G., *National and Natural Parks and Reserves in Bulgaria*, Sofia, 2005

National Strategy and Plan for Development of the Ecotourism in Bulgaria, Sofia, The Ministry of Environment and Waters of the Republic of Bulgaria, 2004

Доц. д.с.н. ПЛАМЕН БРАТАНОВ

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

**КОМУНИКАЦИЯ И РАЗВИТИЕ
COMMUNICATION AND DEVELOPMENT**

Assoc. Prof. Dr. PLAMEN BRATANOV

SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The article discusses the question of the development in the context of the economical growth. It is stated, that the ideas of W. E. Moore (1955) have a contemporary scientific effect, especially from the point of view of the communication theory. The aim of the report is to accentuate on the relations between the value aspects of the economical growth, the research methods, used in the field and the motivation theories.

Key words: Communication, development, economical growth, motivation, needs, social behaviour, organisation and etc.

През XVIII век възрожденската идея за прогреса и за по-нататъшното развитие на човечеството е особено популярна в Европа. Същата идея изпъква например в трудовете на френските просветители - Монтезкьо и Волтер, на Хердер - в Германия, в произведенията на Фергюсън и Робертсон - в Шотландия, в писменото наследство (достигнало до нас) и на много други автори.

Идеята за развитието на обществото е разгледана подробно в класическите теории на промяната в обществото – в "Еволюцията на обществата" - на Хърбърт Спенсер, в "Прогресът на цивилизацията и трите стадия" – на Огюст Конт, в "Жизнения цикъл на културите" – на Освалд Шпенглер, в "Природата на растежа на цивилизацията" – на Арнолд Тойнби, в "Социологията на господството" на Макс Вебер, в "Социокултурна динамика и еволюционизъм" – на Питирим Сорокин, а също и в труда на Фердинанд Тьонис "От общността към обществото".

Много столетия, обаче преди това и в средновековна България (927- 940 г. пр. Хр.) възниква реформаторското движение на богомилството, което някои изследователи свързват с етичните и социалните възгледи на ранното

християнство (Ангелов, Д., 1993, с. 209 - 232).

Богомилската идея за възвръщането на човека към божественото начало (на основата на принципа на прераждането) по своята същина е един пропагандиран и следван на дело (от многобройните и привърженици) закон за човешката еволюция.

Богомилите са проповядвали и свободата на личността и правото на свободно развитие чрез култивирането на индивидуални и социални добродетели. Това обаче е идеята за свободното развитие на човешкия дух и личност, а също и идеята за политическото равенство и братство, които значително по-късно залягат в основата на Ренесанса и на Реформацията. Нещо повече - "богомилите се отнасяли с неприязън към съвременния им политически и религиозен строй. Войните и убийствата, насилията над бедните и над лишените от право и защита и социалното неравенство, узаконено от държавата и църквата, никога не подхождали на богомилския идеал за християнско общество" (Иванов, Й., Богомилски книги и легенди, Бълг. академия на науките, 1926 г. - цит. по Боев, Б., Мисията на богомилството, 1937, с. 22).

Следователно богомилското учение и реформаторско движение неслучайно се разпространяват и развиват в продължение на векове най-напред в България, и в другите съседни на България страни на Балканския полуостров, а после под друго наименование и по-далеч - в Италия като катари, във Франция като валдейци и албигойци, в Германия като розенкройцери (Боев, Б., цит. съч. с. 70 – 82).

Следователно духовната традиция на богомилството като специфична, философско-политическа реакция на социалните проблеми в ранното средновековно българско общество може да се разглежда в контекста на общата идея за развитието и за напредъка на човешкото общество.¹

Идеята за развитието и прогреса на обществото във философията на историята (XIX в.) също е изразена като философска позиция и като концепция за неговата историческа периодизация. В нея за първи път е направено признание, че болезнените социални проблеми на човечеството са резултат на невежеството и на експлоатацията, повлияна от материалните възможности на индустриалното общество.

Същата констатация, както е добре известно, е заложена и в основата на движението за социални и политически реформи в Европа от последните две столетия, до началото на XXI век.

Философията на историята допринася и за свързването на идеята за общото развитие на обществото с биологичната теория за еволюцията, положителен резултат от което е началото на опитите за аналитичното разглеждане на процеса на социалната

¹ / Има автори, които считат, че някои от аспектите на същата тази древна българска традиция могат да бъдат проследени дори и днес, в съвременната българска действителност - Обретенов, Б. (1995). Ако това е така, същите те несъмнено участват като група от фактори от нравствено и психологическо естество в осъществяването и в наши дни социални промени.

промяна (Bottomore, T. V., 1969, p. 26). Към тях можем да причислим например трудовете на Талкът Парсънз "Функционална теория на промяната" (1961) и "Комунизмът и Западът: социология на конфликта" (1964), на Ралф Дарендорф "Към теория на социалния конфликт" (1958), на Чарлз Райт Милс "Източници на социеталната власт" (1957), на Ърнест Бърджис "Семейството в променящото се общество" (1948), на Лео Ловентал "Биографиите в популярните списания: от лидерите на производството към идолите на потреблението" (1944), на Уилбърт Е. Моор (1955) "Мотивационни аспекти на развитието", на Нийл Дж. Смелсър "Към теория на модернизацията" (1964), на Люис Коузър "Приключването на конфликта" (1961), на С. Н. Айзенщат "Политическото развитие" (1957) и др.

В началото на втората половина на двадесети век идеите за еволюцията и за развитието, приложени към човешките общества, се разглеждат подробно в литературата, посветена специално на икономическото развитие. В нея се очертават ясно и две диаметрално противоположни позиции – на икономистите и на антрополозите (или на социолозите). Обикновено антрополозите изразяват песимистични възгледи, докато икономистите по традиция изразяват оптимизъм за икономическото развитие и най-вече за неговите социални последици. Такава е позицията например на Уилбърт Е. Моор. За същия автор икономистите не се интересуват от нагласите и мотивите на човешките същества, а доколкото все пак ги засягат в своите анализи, приемат, че те са свързани единствено с рационалния избор на възможностите за ефективно и максимално постигане на предварително дефинираните (икономически) цели. В така набелязания контекст монетарно-пазарната система координира факторите за производството и разпределението или

стимулирането и подбудите при нея винаги се свързват с финансовите средства. Същият факт изразява разбирането, че те са напълно достатъчни и ефективни за управлението на отделните хора, които икономистите разглеждат единствено в качеството им на потенциална работна сила. Нейното движение между отделните сектори на икономиката според експертите-икономисти е функция единствено на производството, което от своя страна се определя от състоянието на капиталите, от развитието на технологията и от организационните възможности на отделното предприятие.

Песимизмът, изразяван от някои изследователи-икономисти, относно икономическия растеж, и то в развиващите се региони на света, в посочения смисъл е възможен, тъй като засяга единствено бъдещето състояние на капиталите, организацията на пазара, активността на предприемачите, но не и желанията на хората, които участват в производството. Нормалното (традиционното) очакване на икономистите все пак е свързано с възгледа, че подобряването на равнището на производството и на потреблението е *съвместимо* с универсалните човешки очаквания и в този случай традиционният икономист наистина е оптимист по отношение на последиците на осъществявания икономически растеж.

В резюмиран вид и предадено с терминологията, която той използва, това е основната идея, разгледана в цитирания труд на Уилбърт Е. Моор, който изследва *специално мотивационните аспекти на развитието*, като ги съпоставя с естеството на съвременната икономическа организация и проследява произтичащите от това последици.

За Моор антропологичната и социологическата теория рязко контрастират с традиционния

икономически възглед. Според тези теории нагласите и мотивите се разглеждат в тясна връзка с мястото, което индивидът заема в социалната система. Личността се обособява в съответствие с активността на групата в която се намира, в съответствие с изпълняваната в нея роля, в съответствие и с груповите характеристики и ценностни приоритети.

Потреблението в групата от страна на отделните индивиди не е неограничено, така както го приемат по традиция икономистите, а е *ограничено*, и то в зависимост от социалната им позиция. Социалната система силно се съпротивлява на промените поради ефекта, който причиняват върху нея вторичните и третичните техни последици. Те са свързани със съществуващата "културологична релативност" (cultural relativity), характерна за човешките същества – схващане, различно от традиционния икономически възглед, който приема, че човешката природа е еднаква и поради това навсякъде "вижда" еднаквостта или подобие ("similarity of human nature") на отделните хора (Moore, W. E., op. cit, p. 292).²

² / Моор пише следното: Антропологът или социологът "е склонен да подчертава различията по отношение на ценностите и очакванията в пространството и времето и с крайна неохота приема схващането, че Западният опит може да бъде използван като ръководство за поведението на хората в Дахомей, Непал или дори и в Перу.

При тези предположения намеците за оптимизъм, който антрополозите или социолозите могат евентуално да изразят, относно икономическия растеж в развиващите се области, очакваме да бъдат спрямо адаптивността на икономическите подбуди и организация към традиционните нагласи и образци, а и специално спрямо желанието на потенциалните работници да работят. След като антропологът-социологът притежава нормално предубеждение относно схващането, че хлябът или всички закупувани стоки и услуги не са достатъчни за да бъдат задоволени човешките ценности, естествено е той да бъде песимист относно последиците на икономическата промяна.

Тези контрастиращи позиции, разбира се, са умерено несправедливи по отношение и на двете професионални групи.

Много икономисти и специално онези, които са изучавали мобилността на работната сила, функционирането на пазарите за работна ръка, поведението на работната сила изразяват силно недоверие към претенциите на традиционната теория. Много антрополози и социолози, и специално онези, които са изучавали действителното отражение на модерните икономически форми в развиващите се области, са забелязали стресът и напрежението в традиционните системи и значимия успех, на който се радват новите алтернативи за наемането на работната сила” (Moore, W. E., op. cit, p. 292).

В сърцевината на своя анализ Моор поставя интерпретацията на различните възгледи относно естеството на бизнеса и на индустриалната организация по отношение на нагласите или на мотивите на техните участници. Той обръща внимание на това, че антрополозите-социолозите - с много малки изключения - не изследват бизнеса и индустриалната организация, а и традиционната икономическа теория почти не се занимава с това (в нея работната сила се разглежда единствено от гледната точка на въздействието на пазарните механизми и връзката между работодателя и наетия на работа е възприемана само като един обикновен икономически договор). В същото време достъпната емпирична информация за Моор противоречи на идеята, че човешките потребности са неограничени, че финансовите стимули ще бъдат достатъчни за да привлекат интереса и вниманието на потенциалния работник към възможността “той да бъде освободен от традиционните ограничения”. И по нататък – “За традиционните икономисти нагласите на работниците не представляват проблем, защото те се свеждат единствено до предположенията за постигане на максимално удовлетворяване на съществуващите потребности ... Другата крайност отнасяме към антропологията по същия непредставителен начин. За антрополога нагласите на работниците са достатъчно проблематични, защото те са обусловени от променящите се култури и поради това не е възможно да съставим общо мнение за всички тях” (Moore, W. E., op. cit, pp. 292 – 296).

На едно по-абстрактно равнище на анализа, продължава Моор, все пак е възможно да бъдат открити общите и същностните функции на организацията в обществото. Моор пише следното: “Всяко едно общество притежава правила за възпроизвеждане, за социализация на младите хора, за производство и разпределение на стоките и услугите, за приспособяване към околната среда, за поддържането на реда ... Всяко едно общество осигурява и някакви материални очаквания ...някакъв рационални, технически ориентации по отношение на използването на окръжаващата среда ... някакви положителни ценности относно здравето и продължителността на живота ... Съществуват

Но сложността на човешката мотивация, продължава своя анализ изследователят, определя и отношението към производството, при което от първостепенно значение е дали то изобщо е в състояние да удовлетвори ценностите на индивида. Фактът, че индустриалната система обособява ценностите, управлявани от пазарните механизми, също както и стимулите, които са тясно свързани с монетарните предпочитания на пазара, съвсем не скриват разнообразието от цели, а и разнообразието от начините за тяхното постигане.

Ако разглеждаме проблемите в тяхната динамика, заключава Моор, трябва да обърнем особено внимание на повишаването на знанията, на образователното равнище и на разпространяването на нови ценности,

и вътрешни източници на напрежение във всяко едно общество. Моделът на перфектно интегрираното общество е само една полезна аналитична фикция, която използваме за да постигнем множество различни цели, то същият този модел не трябва да бъде прилаган към примитивните или аграрните общества. Източниците на напрежение включват най-малко неопределеността по отношение на социализацията между поколенията, на иновациите за шанса, а и по отношение на конкуриращите се роливи изисквания при съществуващия дефицит от време, богатство и енергия ... Всички развиващи се области са предизвикани вече в някаква степен и форма от “външното” влияние на Западните образци. Последниците от тази намеса могат да бъдат или да не бъдат положителни за едно продължително икономическо развитие, но това зависи в някаква степен от приетата стратегия в зависимост от съществуващата ситуация, а и от вероятния ефект от същото това влияние ... Едно негативно обобщение е също така негативно и по отношение на усложненията, които могат да възникнат в нагласите на работещите към индустриализацията. Индивидуалната мобилност забележимо не присъства в развиващите се райони и обикновено не представлява част от позитивната ценностна система. Продължителността, и не-промяната по-скоро са характерни както за индивида, така и за цялата система и те определят най-голямата нейна ценност” (Moore, W. E., op. cit, p. 296).

които да могат да бъдат удовлетворявани чрез доставката на нови стоки и услуги, чрез посредничеството на индустриализацията и на пазара.

Същият принцип определя и възгледа за пазарно-ориентираните нагласи, за възможностите за разпространяване (в социалното пространство) на възнагражденията и оценките, свързани с удовлетворяването на потребностите ("need-satisfying rewards"), с включването им в една приемлива система на социално оценяване. Както това показва историческия опит, необходимо е и повишаване на доходите, а това е свързано с адекватна правителствена политика по отношение на икономическия растеж и развитие.

Въпреки че анализът на Моор е направен преди приблизително петдесет години, той разглежда значими и много важни въпроси и за нашето настояще. Първо, това е въпросът за актуалността на проблематиката за икономическия растеж на развиващите се общества или страни в съвременния свят; второ, въпросът за неговите ценностни аспекти; трето, въпросът за познавателните възможности и за практическото прилагане на резултатите от осъществяваните изследвания; четвърто, въпросът за равнището на извършваните анализи и лето, въпросите за конкретните методи на изследване, използвани в различните науки.

Въз основа на анализа на Моор можем да направим извода, че понататъшното обсъждане, дискутиране и систематично изследване на проблемите за развитието ще продължава да ангажира интереса на икономическата наука, тъй като тя изучава особеностите на икономическия растеж, на чиято основа впоследствие става възможен прогресът на отделните общества, а и на обществото изобщо.

От гледна точка на ролята на комуникациите в развитието, анализът на Моор представлява интерес, тъй като в него се поставят и разглеждат въпроси, които днес съставляват ядрото на съвременните мотивационни теории на поведението в организациите, на тяхната структура и управление.

В условията на глобализацията теориите на мотивацията конструират философската база за осъществяването на ефективни мениджърски модели, използвани в организационните практики на различните страни.

Анализът на комуникациите в съвременните организации се разглежда като неразделна, органична част от самата теория на управлението им. В същия смисъл "мотивацията на Моор" естествено засяга ефективността на индивидуалните, груповите и междугруповите дейности в (и на) организациите, включително и ролята на неформалните комуникации в тях. Разгледаният анализ е един от първите, които ориентират бъдещите и вече съвременни изследвания в набелязания контекст и това обяснява задълбочения ни интерес към него. Във връзка с това се откроява преди всичко друго актуалността на изследванията на икономическия растеж и развитието.

Актуалността на изследванията на икономическия растеж и развитието за страните от съвременния свят и особено за т.нар. "развиващи се" (или "неразвити" - developing or under-developed)³ страни е извън всякакво съмнение. Тази проблематика по-специално нейното

³ / Още през 1969г. и по-рано цитираният социолог Ботъмър обръща внимание на неадекватността на използването от страна на социолозите и антрополозите на същите тези термини по отношение на усилията да бъдат изследвани различията между примитивните и цивилизованите общества поради повърхностното и грубо ("crude") съдържание, вложено в тях – Bottomore, T, op.cit., p. 34.

теоретично и най-вече практическо значение засягат особено силно (и то в настоящето) страните, разположени в Централната част на Европа и в Източно-европейския регион, или тези обособени страни на континента, сред които своето естествено място заема и нашата страна. Освен това след разпадането на двуполюсния (световен) модел, т.е. след края на студената война, в различни страни или в обособени групи от страни (или между самите тях) възникват нови потенциално-проблематични центрове на власт (а следователно и на бъдещи противоречия и евентуално и на напълно възможни конфликти), които също както и в изграждащото се и в момента географски-обособено европейско политическо и икономическо пространство поставят на дневен ред въпросите за прилагането на "високите технологии" (по-специално на технологиите, които улесняват комуникацията в и между социалните групи и съдействат за повишаването на стандартите на човешкото съществуване); въпросите за бедността, включително и информационната, свързана с комуникационното неравенство (или неравнопоставеността), която естествено може да доведе до появата на един нов "информационно-отчужден" тип индивид; въпросите за качеството на

образованието и здравеопазването; въпросите за етническата, националната и политическата идентичност в епохата на глобализацията и за свързаните с тях въпроси за демократизацията на отделните общества; въпросите за културната хомогенизация и културната самобитност или въпросите за основните ценности на различните хора и социални групи; въпросите за тяхното взаимодействие и взаимно обогатяване, за начините на тяхното реализиране във времето (или за изработването и осъществяването на съответните политики в различните обществени сфери); въпросите за борбата със световния тероризъм, за ролята и стратегиите на дейността на международните организации и на транснационалните корпорации в новите условия; въпросите за планетарните последици от тяхната дейност, за международния правов ред, за глобалната промяна и за нейното значение за бъдещето на света и т.н.

Проявление на актуалността на проблематиката на икономическия растеж и на развитието на съвременните страни (и целия свят) в настоящето, а и в близкото или в по-далечното бъдеще са многобройните публикации, разпространявани в комуникационното пространство у нас, които в една или друга форма и степен разглеждат различните им аспекти.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелов, Д., **Богомилството, С., 1993.**
2. Боев, Б., **Мисията на богомилството, 1937.**
3. Bottomore, T. B., **Sociology. A Guide to Problems and Literature, Unwin University Books, London, 1969.**
4. Wilbert E. Moore, **Motivational Aspects of Development – In: Social Change. Sources, Patterns, and Consequences, Edited by Amitai Etzioni and Eva Etzioni, Basic Books, Inc., Publishers, New York – London, 1955.**

д-р РУМЯНА МОДЕВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

КОРПОРАТИВНА КУЛТУРА И УБЕЖДАВАЩА КОМУНИКАЦИЯ В ПР НА КОМПАНИИТЕ

CORPORATIVE CULTURE AND PERSUASIVE COMMUNICATION IN PR OF THE COMPANIES

RUMJANA MODEVA, Ph.D.

SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: The basis of the article is the data for development of the world economy and contemporary facts which concerning the global advance of the corporative organizations of the international markets. The aim of the contents is introduction of the basic rules which characterize persuasive communication of PR communication for keeping and development of the consumer's interest in the dynamic of the globalization.

Key words: corporative culture, persuasive communication, public relations (PR), companies

„Аз съм подготвен за всичко по света”-Ейбрахам Маслоу

ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременният свят глобализацията продължава да бъде най-значимата новина. Настъплението на корпорациите е нейното мощно оръжие. Пред него се огъват национални икономически интереси, регионални бизнес стратегии, традиционни икономически институции и йерархии. "Корпорациите са доминиращите социални институции на нашия век" убеждава Ричард Паскал в „Управление на ръба". Статистиката утвърждава, че 300 най-големи международни компании контролират 25% от производствените мощности на земята!...Според Кьел Нордстрьом и Йонас Ридерстреле (2003) "корпорациите са глобалните фирми, новите империи, които бродят по света и го управляват". В съвременният свят корпорациите дават образа, чрез който светът наистина е различен. Пиарът, на който разчитат, е моделиран да преподреди представите ни за организираност, като убеждаващата му комуникация изтласква публичност, която детронира бюрокрацията, традиционните правила за стабилно икономическо развитие и привличане на публиката.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

База за разработката са данни за развитие на световната икономика, както и съвременни факти, засягащи глобалното настъпление на корпоративните организации на международните пазари. Цел на съдържанието е разкриването на основните правила, които характеризират убеждаващата комуникация в ПР на корпорациите за запазване и развитие на потребителския интерес в динамиката на глобализацията.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

В далечната 1776 г. Адам Смит утвърждава, че право-пропорционално на развитието на пазара се задълбочава и специализацията в него.

Днес в 21 век не съществуват географски граници, които да не могат да бъдат прехвърлени. Ако корпорацията владее печалбата, тя притежава и властта на избора за достъп до международните пазари. От своя страна „глобалната конкуренция в един свят на свръхпредлагане и пазари, чието състояние постоянно се приближава към съвършенното, убива средния продукт и средния производител" (Paskale, R.,1998). Очевидно е, че и ПР дейността на корпорациите ще заложи на такъв тип

убеждаваща комуникация, която ще изненадва със своята комбинативност.

Съвременната реалност на глобално настъпление на корпорациите включва в ПР програмите им и технологичните възможности на комбинациите "cut" и "paste"/ режа и залепвам/, т.е., да оперират с оригинални внушения, правейки новина от всичко, което впечатлява и привлича публиката. Идеите кореспондират с възможно най-непривичното - мултитехнологични продукти /фотодиск на „Коника“ или комбинацията на „Канон“ между традиционна химия, ултра модерна електроника и софтуер, или BMW корпорацията, която прави шоков ПР като съчетава моден дизайн, механика, електроника и супер финансови умения, за да въвлече традиционната си публика в изненадващо нови постижения и да гарантира печалбите си.

Убеждаващата комуникация в ПР на корпорациите се базира на развитието на спецификата на корпоративната култура в нейния еволюционен контекст. През 1936 г. М.Шериф подчертава връзката между фирмена култура и социални норми, а автори като Левин, Уайт, Картрайт, Зандер разработват темата, свързана с климата на взаимоотношенията в организацията и значението на груповото мислене. По-късно Д. МакГрегор /1960 г./ въвежда понятието „управленски климат“ като основа за анализ на ефективната убеждаваща ПР комуникация в бизнеса. 70-те години на миналия век дават силен тласък на изследването на взаимовръзката между корпоративна култура и публичен рилейшънс.

От 1971 г. до 1979 г. десетки изследвания и теоретични разработки са посветени на изключително важното значение на усъвършенстването на технологията, свързана със съдържателното осмисляне на корпоративните ценности и култура. П.Тендер, С.Ганди, А.Петигру, М.Шнайдер и др. виждат основните

характеристики на ПР на корпоративната култура като проява на "колективна съвест", която може успешно да се манипулира и управлява. Целта е да се фокусира върху параметрите на стабилното развитие на печалбата и укрепването на позициите на международните пазари.

През 80-те години Едуард Тейлър (Тейлър, Е., 1989) посочва, че в съвременния свят на бизнеса „антропологията на ПР концепцията за убеждаваща комуникация в корпоративната култура включва задължително прилагането на символи, ритуали и митове, които да ангажират трайно пристрастията на публиката“. Едуард Штейн (Штейн, Е., 1991) утвърждава корпоративната култура като ново направление на „теорията на фирмената организация“, акцентирайки върху изучаването на актуалните ценности и норми, които гарантират успех. Л.Смирнич, Дж. Мартин, А.Уилкинс, Дж.Морган разработват понятията "власт" и "правила" в контекста на ПР въздействията на корпоративната култура. Те подчертават значението на „рационалното поведение“ при вземането на решения като материален израз на убежденията и представите, изразяващи корпоративната култура като конкретна организационна култура. Убедителен пример в този контекст е „McDonald“, чиято корпоративна политика се придържа към ПР въздействието на еднаква визия на интериора и менюто независимо от страната, в която е изградена нейната инфраструктура. Убеждаващата комуникация включва не само вкусовите качества на храната и напитките, но и неизменното спазване на нормите на поведение и отношение към потребителите. "ВИСОКО КАЧЕСТВО, КВАЛИФИЦИРАНО ОБСЛУЖВАНЕ И ЧИСТОТА" - това са посланията, които характеризират комуникационните канали на корпорацията.

В книгата си "Build to Last" М.Колинз и Ю.Порас анализират развитието на 18 успешни компании, търсейки отговор на въпроса "Кое поражда тяхната стабилност?". Авторите стигат до извода, че ПР политиката на компаниите се базира на спазване на "култоподобна" корпоративна култура, която изисква:

- Строго подчинение на работещите в компаниите на основните принципи на корпоративната стратегия;
- Новите членове на компанията да спазват стриктно организацията на работа;
- Развитие и поддържане на чувствата за елитарност и превъзходство;
- Убедено пропагандиране на целите на компанията и лично ангажиране с нейната стабилност.

Изводът, който се налага е, че спазвайки тези правила, сътрудниците на корпорациите много по-лесно се адаптират към промени в дейността и много по-активно съдействат за утвърждаване на тези промени. Проф. Здравко Райков в "Корпоративен гражданин...." (2004) утвърждава, че „корпоративната култура е нещо повече от познаването на обичайните делови етични кодекси. Тя е „система от ценности, насочени към хармонизиране на бизнес интересите със социалните интереси и съхраняване на екосистемите“.

Редица изследвания потвърждават факта, че съществува пряка връзка между корпоративната култура, ПР стратегията и ефективността от работата на компанията. Особено внимание заслужава опита на световно известните компании "Джонсон&Джонсон" и "Хюлерт-Пакарт". Кредето и на двете компании отразява разбирането им, че хората работещи за тях биха желали да се чувстват оценени, да развият творческия си потенциал и да подпомагат правилната организация на работа. При такива принципи естествено е да се говори за корпоративни ценности, които се явяват база за успешно присъствие на международните пазари

независимо от финансовата и икономическа реалност и конюнктура.

Убеждаващата комуникация в ПР на компаниите включва основните приоритети, характерни за корпоративната им култура. Например мегакомпания като "ПЕПСИ-ко" в своята ПР дейност винаги подчертава, че при всички обстоятелства на развитие не се отстъпва никога от три фундаментални принципа, свързани с интересите на служителите, потребителите и акционерите. Това разбира се е и израз на стабилна корпоративна култура. Интерес представлява изследването на Дж. Котлър и Дж. Хескет (Kotler, J., J. Heskett, 1992), които сравняват ПР политиката на 12 компании със силна корпоративна култура и 20 компании със слаба корпоративна култура за периода 1977- 1988 г. Оказало се, че независимо от ПР акциите и рекламната дейност втората група не повишила доверието на публиката и продължила да изостава по доходи, стойност на акциите и чиста печалба.

Очевидно корпоративната култура се явява ключов момент за успешна ПР дейност, а убеждаващата комуникация, изразяваща тази дейност в най-голяма степен е зависима от убеждаващата публичност на стабилната корпоративна култура. С една дума триадата на успеха е взаимносвързана и колаборирана.

Могат да се приведат още редица убедителни примери на корпоративна култура, която е в основата на успешна ПР дейност на компании, представляващи интегрирания образ на глобалните мега играчи на международния пазар, но независимо от модела на поведение тези примери се свеждат до няколко основни правила за прилагане на ефективна убеждаваща комуникация:

- Осмисляне на ПР комуникацията като система от отношения с публиката "Зная своите и те ме знаят";
- Оpozнаване на истината за връзката между науката за ПР и корпоративната култура;

- Осъзнаване чрез смисъла на информационното послание, значението на убеждаващата публичност;

- Осъществяване на връзката интереси-потребление с помощта на личното въздействие над твоята публика;

- Ограмотяване на собственото познание;

- Определяне на границите на убеждаващото в поведението спрямо утвърдено, търсено, постигнато в професията;

- Очакваният резултат от убеждаващата комуникация в ПР дейността трябва да се анализира с помощта на опит, практика, реалност ;

- Осигуряване на актуална информация относно развитието и характера на потребностите на твоята публика;

- Отнасяне на търсенията за професионализъм до дуалистичната връзка индивидуализъм-колективизъм;

- Отреагиране своевременно на изискванията към убеждаващата публичност като основа на убеждаващата комуникация в ПР и органично свързана с корпоративната култура на компания.

Тези основни правила ориентират както в параметрите на „убеждаващата публичност“ на убеждаващата комуникация в ПР, така също и в „моралната натовареност“ на корпоративната култура на компаниите. Според проф. З.Райков ”в условията на глобализация това означава и развитие на способността за съпреживяване, за разбиране на вътрешната логика на други начини и модели на живот“. В „Преоткриване на корпорацията“ на Джон Нейсбит и Патриша Абърдийн, важно място заема концепцията за „човешките отношения“ в съвременния контекст на корпоративната култура. Тя се изразява в стремежа триадата-собственици на компанията, служители и потребители, да хармонират отношения, в които основата на мотивацията за комуникиране да бъде взаимното сътрудничество, уважение и зачитане на интересите. Учените установяват, че

приоритетните принципи, които реализират прагматиката на „човешките отношения“ в компанията изискват:

- да работят с хора, които се отнасят с уважение към тях;

- работата им да бъде интересна;

- да получават признание за добрата си работа;

- да имат възможност да развиват способностите си;

- да работят с хора, които се вслушват в предложенията за подобряване на работата;

- да имат възможност да премислят нещата, а не само да изпълняват нареждания;

- да виждат крайните резултати на работата си;

- да работят за способни ръководители;

- работата им да не е прекалено лесна;

- да се чувстват добре осведомени за това, което става в трудовия процес.

Очевидно е, че в съвременните условия на работа все повече се утвърждават изискванията, при които се гарантира откритостта, прозрачността в действията на ръководството на компанията и стабилността на работата. Изследванията на сп. ”Форчън“ показват, че днес за служителите на корпорацията има по-голямо значение не толкова „размера на заплатата“, колкото нивото на предлаганите условия „за учене и програми за повишаване на квалификацията“. Редица компании като „СОСА СОЛА“, „Ксайлинкс“, „Алстън енд Бърд“, „Макдоналдс“, Института за системи за статистически анализ /САЩ/ и др. създават условия за работа, при които се повишават социалните придобивки на служителите - безплатни закуска и обяд, осигуряват се места за почивка, поликлинична и болнична помощ, детски градини, специална грижа за младите майки и техните бебета и т.н. Всъщност това е публичния израз на ПР убеждаващата комуникация на компанията. В съвременния свят на остра социална несигурност подобна

структура на градиращи социални придобивки е убедителен пример за висока корпоративна култура и за защитен привлекателен имидж в полето на конкуренцията и битката за потребители. Тези условия за работа носят образа и на иновациите, така желани като доказателство за реална значимост в развиващия се свят на корпоративния бизнес. Кр. Хьоних във „Вашият наръчник за вземане на решения и постигане на резултати” посочва, че решаващо значение имат лидерските решения, отнасящи се до социалните проблеми на служителите. Той ги класифицира като „специална визия и цел на действие”. Останалото, твърди авторът, „не е нищо друго освен решаване на проблеми”. Иновационният момент е преодоляването на стереотипите в мисленето, които са свързани с ограниченията на традиционната практика в работата. Хьоних е убеден, че „Познаването на територията на работа, която е територия на проблеми и решимостта да се скъса със стереотипи и да се включат алтернативни възможности, е сигурният път на иновацията, носеща сигурния успех”. Потвърждение на това твърдение е комуникационната стратегия на Дий Хок, президент на „Visa International”, който е типичен иноватор. „През 60те години на ХХ век индустрията за кредитни карти означава увеличаващ се поток от лоши дългове. Хок открива възможност за колективно действие. Представя иновацията на визията за един нов ред: универсална валута, управлявана колективно. Стратегията на общуването на Хок се състои в изслушване на другите и излагане на визията му, в която включва и техните идеи и мнения. Резултатът от тази комуникативна стратегия днес показва разрастването на компанията с десет хиляди процента и покрива света с 500 милиона клиенти. „Очевидно е, че е налице значителен принос в развитието на корпоративната култура, а това само

по себе си е и пример за убеждаващата комуникативна мощ на предложената от Дий Хок иновация. Налага се аксиоматичното правило - „Овладейте собствените си представи и се уверете, че знаете мнението на повече от един експерт относно бъдещите планове на компанията, ”По този начин сте сигурни, че „вашата визия за развитието включва визиите и на другите”. Смесването им в една комуникативна концепция е сигурната гаранция за успеха на бизнес плановете. Успешните корпоративни комуникативни стратегии на редица компании, гиганти на международния пазар потвърждават правилността на тази аксиома. „Филипс”, „Хайнекен”, „Нокиа”, „Нестле”, „Електролюкс”, „Майкрософт”, „Интел”, „Sony”, „Сименс” и др. генерират 80% от основните си идеи за развитие в собствените си страни, останалото е „кутийка в схемата на организацията, която се нарича ОЧС /останалата част от света/”.

К. Нордстрьом и Й. Ридерстреле (2003) посочват, че ПР на компаниите на бъдещето ще бъде тясно свързан с новаторството на идеите за развитие. Те свързват корпоративната култура в условията на глобализацията изключително с иновационните процеси. Оригинална е формулировката им за новаторство - „Под иновация ние не разбираме определен отдел-внимателно отделена група лица, които се занимават с проучвания. Ние имаме предвид тотални иновации - умствена нагласа, която се прилага към всеки член на компанията, към всичко, навсякъде, непрекъснато. Тя превръща компанията във фабрика за мечти и идеи, която се съревновава в област на въображението, вдъхновението, изобретателността и инициативността.” Авторите налагат мнението, че иновацията в съвременния свят е „начин на мислене”. Те разработват съдържателно няколко вида иновации:

- Чрез промяна на стратегията;

- Променяне на правилата и капризите на скоростта на развитие на компанията;
- Чрез находчивост;
- Търсене на креативност;
- Разширяване на каналите за комуникиране с клиентите;
- Чрез комбиниране на хетерогенност и хомогенност.

От съвременна гледна точка тази класификация утвърждава съвършено нови правила за изграждане на комуникационни канали в утвърждаване на корпоративната култура и цялостния имидж на компанията. Очевидно е, че убеждаващата комуникация на тези модели на бъдещето ще зависят в най-висока степен от "разумното водачество", от експериментирането с информационните канали, от иновационната среда и от решимостта да се експериментира. Новото, което произтича от тези правила, настроени за действие в реалността на глобализацията, е изискването да се работи с оценка на степента на риска. Според Д.Сети от "AT&T" в процеса на иновацията и експериментирането организацията на бъдещето на практика ще изисква грешки и провали", а Албърт Ю, вицепрезидент на "Интел", подчертава: "Провалът е просто една част от иновационната култура. Приемете това и станете по-силни". Бил Гейтс от "Майкрософт" уверява, че "Иновативната среда трябва да има извънредно висока степен на толерантност към грешките". На атаките срещу качеството на „Памперс”,

"Проктър и Гембъл" разширяват иновационната си дейност и създават технологията „Тотъл кейър", или „дишащи" пелени за еднократна употреба. Зад тези и много други иновации се крие огромна научноизследователска работа, в която компанията „Проктър и Гембъл" влага милиони евро. Всяка година в развойния център „Швалбах" във Франкфурт, където работят 250 специалисти, се изследват 3 милиона пелени", твърди д-р Р. Адам, ръководител на проекта. В контекста на това изявление се съдържа не само оценката за иновациите на компанията, но и основната същност на корпоративната ѝ култура, която включва социалната отговорност и специалното отношение към бебетата и децата като потребители на произвежданите памперси. Прозрачността и достъпността на новите технологии, които имат за цел да усъвършенстват произвежданите стоки са и основният съдържателен компонент, който характеризира убеждаващата публичност в ПР на компанията.

Убедителен пример за корпоративна култура е „Фолксваген", която независимо от необходимостта да съкрати свои 4000 служители работещи предимно в Бразилия се ангажира съкратените работници да бъдат включени към програми за преквалификация. Компанията приема да посредничи за наемането им на друга работа.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Колинс, Дж., Пътят към величието. С., 2003
2. Нейсбит, Дж., П. Абърдийн, Преоткриване на корпорацията, С., 1990
3. Нордстрьом, К., Й. Ридерстреле, Funky Business /Бизнесът на бъдещето/, Изд. къща „ИнфоДАР", С., 2003
4. Райков, З., Корпоративният гражданин, изд. ДАРМОН, С., 2004
5. Тейлър, Е., "Антропология: въведение в изучаването на човека и цивилизациите", С., 1989
6. Хьоних, Кр., Вашият наръчник за вземане на решения и постигане на резултати
7. Шериф, М., Силата на примера, Ню Йорк, 1999
8. Штейн, Е., Социалното влияние, Ню Йорк, 1991
9. Сп. „Форчън", бр. 10, 1993
10. Kotler, J., J. Heskett, Corporate Culture and Performance. N.Y.: 1992
11. Paskale, R., The Art of Japanese Management, Penguin Books, 1998

МАРИЕЛА НАНКОВА, докторант

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ "НЕОФИТ РИЛСКИ", гр. БЛАГОЕВГРАД

НЕВЕРБАЛНАТА КОМУНИКАЦИЯ - СЪВРЕМЕННО ЗНАЧЕНИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОТО ОБЩУВАНЕ

NONVERBAL COMMUNICATION - CONTEMPORARY MEANING IN THE POLITICAL COMMUNICATION

MARIELA NANKOVA, Ph.D. student

SOUTH-WESTERN UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI", BLAGOEVGRAD

Abstract: Nonverbal communication is an important communicational channel in PR. Nonverbal communication as exchange of information is preferred in the case of expression of strong feelings and emotions. This is more accessible language when there is difference between the intellectual and educational level of the communicator and the public. Very important meaning there is the language of "pathos" in the political relations when the political subject must come closer to the emotional status of the people in front of who he is speaking.

The experts have consensus that from 60% to 80% of interpersonal communication "face to face" is realized through nonverbal communication. This fact contributes to more precise balance in the relations with the public.

The major number of investigators shares the opinion that the channel for verbal communication is used mainly for transmission of information while the channel of nonverbal communication is used as a contract for interpersonal behavior and in some cases is used as substitute of verbal messages.

Key words: nonverbal communication, contemporary meaning, political communication

Невербалната комуникация е важен комуникационен канал в ПР дейността. В триадата на Аристотел възможността да изразяваме общуването си с мимика и жест се определя на повече от 70% от общата съвкупност на комуникационите връзки. Невербалната комуникация като обмен на информация се предпочита при изразяване на силни чувства и емоции. Това е и по-достъпният език на общуването, когато има разлика в интелектуалното и образователното равнище между комуникатора и публиката. Особено голямо значение има езикът на „патоса“ в политическата сфера, когато политическият субект трябва да се доближи максимално до емоционалното състояние на хората, пред които говори.

Учените са единодушни, че в 60 до 80% от междуличностното общуване лице в лице, което се осъществява по пътя на несловесния обмен на информация, т.е. чрез невербална

комуникация, интонационните изрази средства допринасят за по-прецизното балансиране на отношенията с публиката (Гарнър, А.)

В края на ХХ век много изследователи от различни научни направления задълбочиха интереса си към невербалната комуникация и нейните аспекти, изучават елементите ѝ, същността и значението, което носи за най-важната човешка интеракция – общуването. С тези проблеми се занимават автори от сферата на психолингвистиката, клиничната и експерименталната невро-психология, антропология, културология, психология, психотерапевтичната наука и практика, физиогномика, както и драматургия, пантомимата. Особено важно място на значението на невербалната комуникация се отделя в науката за Паблик рилейшънс. Това доведе до създаването на многобройни класификации на невербалните

елементи и до задълбочени наблюдения в сферата на отделните жестове, мимики, които съпровождат комуникацията.

Още от Дарвин и Томкинс идват сведенията за наличието на дистингтивни движения на фащиалните мускули при всяка специфична фащиална емоция. Тези движения според авторите имат панкултурален елемент и могат да формират допълнителен комуникационен канал, а именно – невербален. Същото намира потвърждение и в трудовете на Ekkmann и Friesen (1969). Екман формулира и шест основни емоционални състояния, които съдържат споменатите панкултурални елементи с единна фащиална експресия и невербално поведение. Изразните универсалии се обясняват като продукт на човешката еволюция и на вродените невронални програми, а също и като придобити в индивидуалното развитие.

Всички тези панкултурални елементи водят до задълбочаване на невербалната комуникация и до увеличаване на ефективността ѝ. Премахването на някои бариери, свързани с традициите на различните общества, доведе до осъществяването на по-бърза и качествена комуникация и в международен план. Днес сме свидетели, че на световната политическа сцена диалогът между отделните култури е възможен, желан и все по-ефективен, върху него влияе разбира се типа политическо послание, което е тясно обвързано с типа политическа личност, която го представя.

От 50^{ТЕ} години на ХХ век в политическата комуникация невербалното поведение става важен елемент в изграждането на имидж. Политиците са предварително обучавани, за да внушават конкретна идея. Често те използват определени жестове и мимики, които съответстват на културата, към която принадлежат. Това е една от ценностите на съвременността.

Колкото и да се контролира поведението на един човек, не е възможно напълно да се измени неговата индивидуалност. Равнището на културната особеност на тази индивидуалност играе важна роля в оценката на авторитета на политическите лидери. Особено важна е ролята на невербалната комуникация в международната политика като компенсаторен фактор в комуникационния обмен при недостатъчно познаване езика „на другия“.

Четири фактора влияят на този тип комуникация:

➤ **Лидерството предполага наличието на различни невербални комуникационни възможности;**

➤ **Глобализацията (унифициране на различните културни модели) влияе върху създаване на общ невербален комуникационен модел на общуване;**

➤ **Народопсихологическите и националнокултурни различия, които носят политическите лидери, е все още важен фактор, който влияе на невербалната комуникация в международен контекст на общуването;**

➤ **Типът темперамент характерен за отделната личност ангажирана с политическа дейност влияе и върху невербалния комуникационен модел на общуване.**

Невербалната комуникация включва всичко, което не е част от езика, който говорим или пишем. Най-известни невербални сигнали са езикът на тялото – мимики, жестове, движенията на тялото, позата. Другите са физическо обкръжение (пространство) или персонални атрибути като поява, вокални знаци или допир. Всички те играят важна роля в нашия живот, понякога са по-могъщи дори и от вербалната комуникация. Различните жестове имат различно значение. Различните националности имат

специфични жестове и емоции. Всъщност, заради различната предистория и култура, някои еднакви жестове и емоции имат различно значение за различните хора в еднакъв контекст.

Всеки човек подсъзнателно декодира невербалните послания. За да се постигне ефект на доверие при избирателите, политиците трябва внимателно да подбират своите жестове и мимики в съответствие със своя темперамент, публика и послания.

Невербалната комуникация е външната изява на чувствата и нагласите. Според Аргайл невербалната комуникация служи в непосредствената социално-комуникативна ситуация за поддържане на вербалната комуникация, както и замяната на вербалната¹.

Повечето изследователи споделят мнението, че каналът за словесно общуване се използва предимно за предаване на информация, докато каналът за несловесно общуване служи за един вид договаряне на междуличностното поведение, а в някои случаи се използва и като заместител на словесни послания.

Появата включва външния вид на политика, облеклото, стила, маниерите. Най-важен елемент е темпераментът, който определя и останалите компоненти. Още през V в.пр.н.е. Хипократ предлага класификация на темпераментите. Той разграничава четири човешки типа – сангвник, меланхолик, холерик и лимфатик².

¹ Вж по-подробно: Nonverbal communication in human social interaction, Argyle, M. /"Nonverbal communication"/ Hinde, R., Cambridge, Univ.Press, 1972, p.243-270/

² Вж по-подробно: Пиер Дако, "Фантастичните победи на модерната психология", ИК "Колибри", С., 1995, стр.352

Въз основа на тази класификация през 1981 г. Айзенк изготвя поляризация на личностните типологии³.

Стабилен	под настроение ригиден песимист необщителен колективен	чувствителен агресивен променящ се активен	Лабилен
	Меланхолик интроверт	Холерик екстровеит	
	Флегматик пасивен разсъдлив владеещ се уравновесен спокоен	Сангвник общителен приказлив предизвикващ доверие жизнен даващ тон	

Холерикът е екстровеитен и лабилен.

За него е характерна агресивността, активността, чувствителността. На политическата сцена към този тип спадат Хитлер, Кастро, Алиенде, някои революционни водачи, а в българския политически живот с такива черти се откроява Жорж Ганчев. За Изтока този тип политики не са характерни. Наблюдават се, когато в световен мащаб има подобна "модна" тенденция или епизодични прояви на някои "лабилни" лидери.

Сангвникът също е екстровеит, но той е емоционално по-стабилен от холерика. Той предизвиква доверие. Общителен е, приказлив и жизнен. Това е идеалният тип модерен политически лидер. Подобен стил на поведение за западната култура е наложил още Кенеди. В съвременния политически живот с такъв маниер на поява се отличават Рейгън, Клинтън, Блеър, Шрьодер. В България с подобна симпатия се ползват Стефан Софиянски и Петър Стоянов. На Изток този тип политик не е типичен поради културни разбирания.

³ Вж по-подробно: "Персонализъмът – психобиология и езикова прагматика", Васил Г.Райнов, стр.43

Меланхоликът е интроверт и е доста либерален. Колеблив е в движенията си и в намеренията си. Необщителен, винаги мрачен и песимистично настроен. Той е черногледец. Представител на този тип политици е Елцин.

Флегматикът е мъдрецът на политическата сцена. Той е разсъдлив, уравновесен, спокоен. Не е в състояние да изнася пламенни речи, но в кризисни ситуации носи нужното успокоение и стабилност. Представител на този тип политически лидери е Хелмут Кол, Джордж Буш (баща), Чърчил, т.е. политиците от по-старото поколение. На българската сцена с такива черти се отличават Георги Първанов, Симеон Сакс-Кобургготски, Ахмед Доган. Това е политикът-идеал на Изтока. Той отговаря напълно на културната традиция и на темперамента на източните народи.

Айзенк отбелязва: "Това, че екстрове́рта се отличава от интроверта не означава, че предикати като "повисок", "по-широк" могат да бъдат плюсове или минуси. В отделните култури, раси, човешки дейности, едно качество би могло да бъде поставено горе, а друго – долу и обратно⁴. Този принцип е важен и за нашата разработка.

Физическото отделяне на политическия лидер от аудиторията носи послание за неговата

уникалност, важност. Това е типично за Изтока. По този начин по-драматично се показва силата и властта на политическия лидер.

ИЗВОДИ

Публичната зона е мястото, където се разиграва политическата драма, която еднакво добре се владее и на Изток, и на Запад. Арената на действие при публичната дистанция са познати – сцени, подиуми, парадни коли. При такъв тип дистанция речите и невербалното поведение на политическия лидер са силно "стилизирани" – какво ще каже, как да преодолее пространствената бариера с публиката, как да действа спрямо аудиторията.

Екман за първи път предлага психометрична схема за измерване на фащиалната експресия. Формира шест основни емоционални състояния, които съдържат панкултурни елементи с единна фащиална експресия и невербално поведение: щастие; тъга; гняв; страх; изненада; отвращение.

Изразните универсалии се обясняват като продукт на човешката еволюция и на вродените невронални програми, а също и като придобити в индивидуалното развитие под въздействието на дадена култура символни гещалти.

4. "Персонализъмът – психобиология и езикова прагматика", Васил Г. Райнов, стр. 44

ЛИТЕРАТУРА

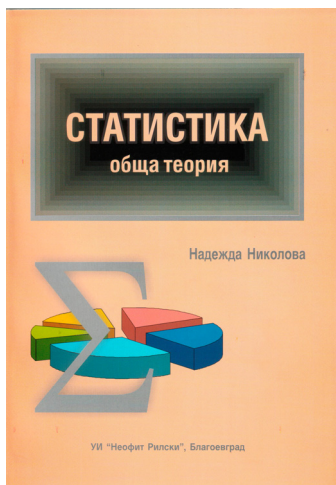
1. Аргайл, М., Хендерсън, Анатомия на човешките отношения, 1989
2. Буркарт, Роланд, Наука за комуникацията, изд. "Пик", В. Търново, 2000
3. Гарнър, А., Скритият смисъл на думите, Сиела, 2000
4. Дако, П. "Фантастичните победи на модерната психология", ИК "Колибри", С., 1995
5. Джевкинс, Франк, Въведение в маркетинга, рекламата и PR, С., 1993
6. Карнеги, Дейл, Как преодолеем чувството за безпокойство, С., 1990
7. Карнеги, Дейл, Как бързо и лесно да се научим да говорим пред публика, изд. "Кибеа", С., 1999
8. Маринов, Р., Пъблик рилейшънс, ИК "Ваньо Недков", С., 2001
9. Argyle, M., Hinde, R., Nonverbal communication in human social interaction, Cambridge, Univ. Press, 1972
10. Broom, Dozier "Public Relations Roles Models", New York, 2001
11. Caroyн Garret Cline, "Public Relations", 2000
12. White Jon, "How to Understand and Manage Public Relations", London, 1991

ПРОФ. СТАНКА ТОНКОВА, ПОЛЯ АНГЕЛОВА

КЛАСИКА И НОВАТОРСТВО В СЪВРЕМЕННАТА СТАТИСТИЧЕСКА ТЕОРИЯ

CLASSIC AND INNOVATION IN THE CONTEMPORARY STATISTICAL THEORY

STANKA TONKOVA, POLIA ANGELOVA

Една от основните предпоставки за ефективно управление на всяка функционираща система – икономика, социалната сфера и др., е приложението на статистически методи за анализ и информационно осигуряване. Доброто познаване на статистическите методи и особено на съдържанието на получените характеристики помага по-ясно да се установи връзката между функциите и задачите на управлението и ефективността от работата на икономическата система.

В съвременните условия не само икономистите, но и всички специалисти, които изучават и осъществяват стопанска дейност, се нуждаят от теоретични знания и практически умения в сферата на приложната статистика. Сполучлив отговор на тази потребност е учебникът на преподавателя в

Стопанския факултет на Югозападния университет "Неофит Рилски", проф. д-р Надежда Николова "Статистика – обща теория" (УИ "Н. Рилски", Благоевград, 2004, 247 страници). Предназначен е за икономисти – нестатистици, той е съобразен, от една страна, с необходимостта от усвояването на основите на статистическата теория и, от друга – с методите и техниките за получаване и обработка на статистическата информация.

Предговорът акцентира именно върху тази особеност на изложението и целта на обучението – формиране на знания у студентите за статистически подход към явленията и процесите с масов характер и умения да прилагат статистически методи за анализ в конкретните изследвания.

В структурно отношение авторът стъпва на традиционната последователност в представянето на проблематиката по обща теория на статистиката като внася своя логическа последователност и постига сполучливо систематизиране на съдържанието на материала в дванадесет глави, обхващащи основните области на общата теория на статистиката. Посочената литература е обособена в няколко раздела: българска (по обща теория на статистиката – учебни издания, студии и статии); чуждестранна учебна литература (вкл. и превод на руски език); специализирана литература по проблеми от общата теория на статистиката (българска и чуждестранна) и справочни издания.

В първа глава самостоятелно са дефинирани предметът и методът на статистическото изучаване като теория и практика, техните основни черти и

обхват. Полезни за обогатяване на статистическата култура на студентите и други читатели на учебника е краткият исторически поглед на развитието на статистиката от държавознание до появата на различни школи и методи за изследване. Систематизирано е проследена историята на статистическите институти в България от тяхното създаване до днес (с. 20).

Последователно и задълбочено във втора глава са изяснени основните статистически понятия – статистическа съвкупност, статистическа единица, статистически признаци, измерителни скали, както и видовете статистически изучавания и проблемите при тяхната организация.

Същността на статистическото наблюдение, неговото място и роля като начална (изходна) фаза при статистическото изучаване на масовите явления и статистическата групировка като втора фаза на статистическото изучаване се разглеждат в глава трета. Представена е класификация на статистическите наблюдения, която съдейства по-добре да се опознаят статистическите наблюдения и да се ползват по-целесъобразно (с. 37). В същата глава логично са преминава към втората фаза на статистическото изучаване – групировката, и се разглеждат техниките за нейното осъществяване.

Начините и средствата за нагледно представяне на статистическата информация са обект на изложението в четвърта глава. Направена е изчерпателна класификация за видовете графични изображения. Много сполучливо са съчетани класическите изисквания при построяването на диаграмите с възможностите на съвременните програмни продукти.

Пета глава е посветена на статистическите величини като характеристики с конкретна форма и съдържание, с пряк резултат от статистическо изучаване. Компетентно и задълбочено са разгледани видовете статистически величини – абсолютни и относителни, и са дефинирани общите условия за правилното използване специално на относителните статистически величини.

Третият основен вид статистически величини – средните величини, са представени в шеста глава. Разгледани са тяхната същност, значение, видово разнообразие и възможности за практическото им приложение. В тази глава се разглеждат и методите за измерване на статистическото разсейване при метрирани и неметрирани признаци.

Подобаващо място е отредено на основните направления на статистическия анализ. Емпиричните статистически разпределения (глава седма) и теоретичните (вероятностите) разпределения (глава осма) са сполучлив преход към трета фаза на статистическите изучавания, която авторът определя още като заключителна.

Глава девета е посветена на проблемите, възникващи при провеждане на извадково изучаване и на метода за статистическа проверка на хипотези, при които е посочен и съответен алгоритъм за приложение на методи.

Основни направления на статистическия анализ, чрез които се дава отговор на фундаментални въпроси на статистическото изучаване на зависимости, са представени в глава десета. В нея са разгледани анализите дисперсионен, регресионен и корелационен, а също непараметричните методи за измерване на зависимости и регресионният и корелационният анализ при времеви редове.

На статистическото изучаване на развитие е посветена глава единадесета, където са представени описателните характеристики на развитие, методите на изглаждане на времеви редове и методите за измерване на сезонни колебания.

В глава дванадесета прегледно е представен един специфичен инструмент за изучаване на развитието – индексните величини на равнище, на обем, на маса и други разновидности.

Към всяка глава примерите са изведени на базата на статистическите издания на НСИ и по този начин те са реална илюстрация на икономиката на страната в съответните периоди.

В изложението се акцентира преди всичко върху същността и опознавателните възможности на статистическите методи и проблемите при тяхното практически използване в различните области на икономическите и социалните изследвания. Намерен е сполучлив баланс между обема на математическия апарат при отделните методи и високонаучното и същевременно достъпно изясняване на тяхното приложение. Въпреки трудността на материята стилът е прецизен и точен.

Отличителна черта и безспорно достойнство е възможността читателят още в началото на всяка глава да се запознае с целите и основните акценти, представени в нея.

Научната и практическата значимост на учебника нараства с разработените примери за илюстриране на приложението на конкретните статистически методи и техники. Оригинална е идеята на автора да се цитират в края на всяка глава мисли за статистиката на бележити учени – философи, икономисти, статистици. Някои от тези мисли са малко познати и представянето им ще обогати познанията на читателя.

В заключение, учебникът може да се оцени като принос в нашата специализирана статистическа литература. Очевадна е авторовата съпричастност към класическата статистическа теория, която успешно се адаптира към потребностите на съвременното образование. Със своето богато съдържание учебникът ще бъде полезен на обучаващите се в тази област, на специалистите и научните работници и на всички, и на всички интересувани се от приложението на статистическите методи.

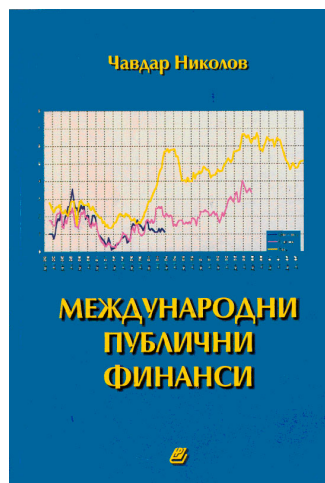
Препечатка от сп. „Статистика”, бр.1, 2006 г.

ст.н.с. д-р ТАНЯ ХУБЕНОВА-ДЕЛИСИВКОВА

АКТУАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ МЕЖДУНАРОДНИ ПУБЛИЧНИ ФИНАНСИ

TOPICAL RESEARCH OF THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL PUBLIC FINANCES

Sen. Res. Assoc. TANYA HUBENOVA-DELISIVKOVA, Ph.D.

Монографичното изследване на доц. д-р Чавдар Николов **“Международни публични финанси”**, публикувано през 2006 г. от Университетското издателство “Неофит Рилски”, представлява актуален интерес с оглед на специфичния и актуален обхват на проблеми на междудържавно сравнителните, международните и глобални аспекти на публичните финанси. Безспорно е, че в условията на отворянето на българската икономика към световните пазари и във връзка с интеграцията на българската икономика към ЕС, сравнителният аспект на международните финанси има не само теоретико-методологическо значение в усвояването на съвременната икономическа теория, но и приложно-практическа значимост във връзка с прилагането на адекватна икономическа политика в съответствие с изискванията на официалните международни институции, както и на ЕС в процеса на подготовка за присъединяване

на България към европейската интеграция.

Значимостта на избраната проблематика на изследването на доц. Ч.Николов се обуславя от два фактора, за които той с научна добросъвестност и професионална вещина държи сметка във всяка част от предлагания анализ.

На първо място, авторът набляга на необходимостта от международно сравнителен подход с оглед анализ и разясняване на доминиращите модели и добри универсално признати практики в областта на публичните финанси, които на съвременния етап се развиват и прилагат в интерес на постигане на ефективност, ефикасност и икономичност на публичните финанси. С този си подход авторът отдава дължимото внимание на съвременните изисквания за подобряване управленческата отчетност в публичния сектор за целите на устойчиво стопанско развитие и растеж.

На второ място, доц. д-р Ч.Николов е направил конкретния избор на основните тематични направления на анализ на международните публични финанси като изхожда от най-важните съвременни предизвикателства и потребности на управление на българските държавни финанси. Тези предизвикателства са свързани с подготовката за управлението на държавните финанси след присъединяването на България за член на ЕС, както и изпълнението на ангажиментите към международните официални институции в областта на управлението на публичния сектор, бюджетната и фискална политика, както и регулирането на платежния баланс и управлението на външния дълг.

Прави отраднo впечатление, че на вниманието на икономическата колегия от научни и интелектуални среди и на университетската младеж доц. Чавдар Николов представя в сполучливо избрания тематичен обхват значими и важни резултати от свои научни изследвания. Представеният труд съдържа аналитични резултати от самостоятелни изследвания на автора със съдържателен принос за осветляването на актуални тенденции в международния сравнителен анализ на публичните финанси. Поради това изследването съществено надхвърля “рамката” на рутинната представа за учебник, макар че самият автор справедливо обръща внимание, че предлаганият текст е адресиран за обучението по магистърските програми и в този смисъл е предназначен да “надгражда” с актуални познания базисната икономическа подготовка в университетските програми.

Съдържателността и конкретната актуалност на анализа придава на изследването достойнството да запълва съществена празнина в българските икономически изследвания на развитието на международните публични финанси и тяхната регулативна практика.

При избрания обхват на изследване доц. д-р Ч. Николов анализира успешно както комплексното съвременно развитие на бюджетната и фискална политика от гледна точка на формирането и управлението на държавния дълг, така също и ролята на валутно-курсoвата политика, управлението на платежния баланс и на външните фискални шокове в развитието на съвременните публични финанси. Безспорно е, че в интерес на реалната икономика в изследването “Международни публични финанси” се предлагат полезни изводи и обобщения относно потенциала и необходимостта от развитието на данъчни системи и прилагане на съвременни фискални модели както в интерес на ефективността на публичните финанси, така също и в интерес на макроикономическата стабилност и устойчивото стопанско развитие.

В представения труд е постигнат баланс между теоретико-инструменталната интерпретация на основните проблеми на международните публични финанси и конкретно на приложението на различни типове фискални модели и данъчни системи, както и на бюджетната политика и политиката на регулиране на платежния баланс. С практическо-приложно значение са главите от изследването, в които се анализират Еврoзоната и изискванията за макроикономическа конвергенция на страните - членки на Икономическия и валутен съюз на ЕС. Заслужава положителна оценка и анализа на бюджета на ЕС и свързаните с него структурна и регионална политики на ЕС. От гледна точка предизвикателствата пред България като бъдещ член на ЕС, както осветляването на проблемите на макроикономическата конвергенция в еврозоната, така също и на специфичните проблеми на бюджета и на политиката на ЕС имат безспорно положително значение за подобряване на равнището на икономическа теория и практика, така също и за извеждането на българската икономика на траекторията на устойчив стопански растеж в условията на равноправно членство в ЕС.

Структурата на изследването “Международни публични финанси” ясно се подчинява на основната цел на автора относно международния междудържавен сравнителен анализ и институционалните характеристики на съвременните международни публични финанси и отразява логически изпълнението на поставените във връзка с нея задачи на изследването. Темите на отделните глави точно представят обхвата на тяхното съдържание. Направеният от автора балансиран избор от основни теми на логически издържаната структура обхваща *две основни направления на изследването* – теоретическо осмисляне на качествените характеристики на управлението на публичните финанси (Глава 1, Глава 2 и Глава 3) и анализ на международния сегмент на публичните финанси във връзка с

управлението на платежния баланс и валутния курс, външния дълг и участието в международните официални институции и в ЕС (Глави 4-11). Самостоятелно значение с основание се отдава на Бюджета на ЕС (Глава 12), както и на Общата селскостопанска политика, структурната и регионална политика на ЕС и проблематиката на външните фискални шокове (Глави 13-15). Същевременно, главно достойнство на изследването и конкретен научен принос представлява изборният комплексен и аналитичен инструментариум за оценка и аргументация на предимствата и недостатъците конкретни фискални модели, данъчни системи, осигурителни фискални структури и политики на регулиране на международни публични финанси. Това е постигнато благодарение на строгото подчиняване на интерпретацията на качествените характеристики на изследваните аспекти на публичните финанси на изискванията и постиженията на съвременния международен сравнителен анализ и добрите универсални практики в разглежданите области.

Представяният труд “Международни публични финанси” на доц. Ч.Николов е многопланово изследване, което отдава най-важен приоритет на оценката на функционирането на съвременните публични финанси в условията на задълбочаване на регионалната интеграция в ЕС и глобализацията, с които процеси възникват нови предизвикателства пред развитието на институционалния и правно-регулативния капацитет на участващите държави и техните публични финанси. Авторът е успял, макар и лаконично да обърне внимание на специфичните външни фискални шокове и да насочи вниманието върху необходимостта от разкриване на институционално-функционалните особености и предизвикателства за реакция на тези шокове от страна на публичните финанси.

Като изразяваме положителна оценка на актуалността на проблематиката и на самостоятелните автори приноси на доц. д.р Ч.Николов в изследването на международните публични финанси считаме, че най-важните приноси на представяния труд “Международни публични финанси” включват следните основни аспекти:

1) задълбочен икономически анализ на реструктурирането на различните модели и типове данъчни и фискални системи в условията на утвърждаване на международни добри практики за стабилността на публичните финанси;

2) оценка на проблематиката на съвременната международна валутно-финансова система и на измененията в теорията и политиките на регулиране на платежния баланс, валутния курс и външния дълг;

3) актуална оценка на проблемите на бюджета на ЕС, на макроикономическата конвергенция в Еврозоната и предизвикателствата пред координирането на бюджетните политики на страните от ЕС с общата парична политика в Еврозоната. За целите на създаването на конкурентоспособна икономика в България се поставя въпросът за целесъобразността присъединяването към еврозоната и заменянето на лева с еврото да се направи не в 2009-2010 год., а поне пет години след това (вж.стр.109). Гарантирането стабилността на лева, но при отчитане на всички предизвикателства и последици от адаптацията на бюджетната ни политика след приемането на България за член на ЕС сполучливо се изтъкват от автора като най-важна задача на прехода към устойчив стопански растеж и макроикономическо сближаване с Еврозоната.

В изследователския труд има и някои аспекти, които заслужават по-задълбочено изследване, но те не са от естество да намалят достойнствата и заслугите на направения анализ. Например, би могло да бъде отделено по-съществено внимание на следните аспекти на международните публични финанси:

- В идейно-концептуално отношение би могло по-обстойно да се разграничат стабилизационните ефекти на универсалните правила на съвременната бюджетна политика и рестрикции от процикличните ѝ ефекти, свързани не на последно място с нуждата от поддържане на капиталовите разходи и социалните системи на конкретните страни.

- В частта, касаеща реалната икономика последиците на функциониране на Евроразоната могат да бъдат по-обстойно представени от гледна точка на процесите на равнище на националната икономика, финансовото състояние на предприятията и забавената инвестиционна активност в ЕС. Във взаимовръзката между националната бюджетна и фискална политика на всяка страна-членка на ЕС и общата парична политика на Европейската централна банка биха могли да се очертаят възможностите за дискреционна фискална политика, която да обслужва по-добре стопанския растеж.

Рецензираният труд на доц. д-р Ч.Николов има актуална приложна значимост във връзка с необходимостта от повишаване на управленческия и институционален капацитет и опит за овладяване на съвременната политика на управление и регулиране на държавните финанси в полза на развитието на устойчива конкурентоспособност на българската икономика..

Приложната насоченост на представения труд заслужава висока оценка и постигнатите резултати заслужено и убедително трябва да насърчат автора доц. д-р Ч.Николов в усилията му да продължи по-нататъшната разработка на избрания обхват от проблеми на международните финанси. Справедливо и достойно е, че в предговора авторът отдава признание към уважаваните от нас преподаватели и учители по международни финанси от по-старото поколение академични и преподавателски кадри на България. Утвърждаването на българските изследвания в областта на международните публични финанси е благородно призвание на всички научнодобросъвестни изследователи у нас и доц. д-р Ч.Николов заслужава да продължи и занапред работата си в избраната сфера на специализация. Заслужава внимание и одобрение идеята му да се преподава дисциплината "Международни публични финанси" в учебните програми на българските висши учебни заведения, което би било в съответствие с предизвикателствата на динамично развиващата се международна интеграция и глобализация.

Списание “Икономика и управление” е издание на Стопанския факултет при ЮЗУ “Неофит Рилски” – Благоевград. То е с периодичност 4 броя годишно. Неговото разпространение се извършва чрез абонамент на адреса на редакцията. Цената на 1 брой е 6 лв.

ИЗИСКВАНИЯ КЪМ АВТОРИТЕ

1. Публикациите да бъдат в обем до 10 страници, включително резюме, илюстративен материал, таблици, фигури и използвана литература.
2. Да се приложат, в превод на английски език заглавието, името/имената на авторите, абстракта и ключовите думи.
3. Фигурите, графиките и таблиците да се представят и като отделни файлове.
4. Списъкът на литературата да съдържа само цитираните в текста източници. В текста да се посочват в скоби името на автора и годината на издаване на цитирания труд, които в литературата да се подреждат по азбучен ред.
5. Да се следва следната примерна структура на статиите: автор (на български и английски език); точно наименование на организацията, в която работи, адрес и телефон; заглавие на български и английски език; абстракт и ключови думи на български и английски език; увод; материал и методи, използвани при разработката; резултати и обсъждане; изводи; литература.
6. Публикациите да се представят хартиен и електронен носител, във формат А 4, шрифт Times New Roman, размер 12 pt, разстояние между редовете 1,5. Да не се прави сричкопренасяне.
7. Качеството на предоставените за публикуване материали е отговорност на авторите.
8. Получените ръкописи не се връщат на авторите.
9. Списание то се издава с финансовата подкрепа на авторите, поради което за публикуването на всяка статия се заплаща сумата от 30 лв.
10. За представяне на актуални публикации и за публикуване на рецензии и отзиви за научни трудове се заплащат 20 лв.

ИКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ
научно списание

Изд. Стопански факултет
При ЮЗУ “Неофит Рилски” - Благоевград

Тираж: 150 бр.
Предпечатна подготовка: Лъчезар Гогов

ISSN: 1312-594X

Печат: Документен център “Авангард” - София